

Prof. Dr.
Mehmet GÜNEŞAfyon Kocatepe Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü Öğretim Üyesi,
mgunes@aku.edu.tr

Corresponding Author

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7611-0968>Yüksek Lisans öğrencisi
Gözde DEVEAfyon Kocatepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı,
gozdedeve.94@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9315-636X>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 10/04/2023 11/05/2023

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1280611>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Manisa Merkez
Hapishanesi (1870-1920)*Manisa Central Prison during the Last Periods of the Ottoman State
(1870-1920)*

Öz

Suçluların hapsedilmesini sistematik bir şekilde sokan hapishaneler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlamış, Batı'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ceza sistemi içerisinde yerini almıştır. Bilhassa Tanzimat'la birlikte kabul edilen yeni ceza kanunları ve daha sonra yayımlanan nizamnameler ile hapis cezası ve bu cezanın mekansal boyutunu oluşturan hapishaneler ön plana çıkmıştır. Ancak bu durum önemli sorunları da beraberinde getirmiştir. Hapishaneler hususunda en önemli sorunlardan birisi bina sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Devletin içerisinde bulunduğu ekonomik durum, çoğu zaman yeni hapishane binaları inşa edilmesine müsaade etmediği gibi, hapishane amacıyla kullanılan mevcut yapıların tamiratına da imkan sağlamamıştır. Mahpusların son derece izdihamlı mekanlarda yaşama zorunluluğu, sağlık ve güvenlik gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Manisa hapishanesi de bütün bu olumsuzlukları üzerinde bulundurması bakımından tipik bir örnek teşkil etmektedir.

* Bu çalışma, Mehmet Güneş danışmanlığında Gözde Deve tarafından Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2022 yılında tamamlanan Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Manisa Hapishanesi (1890-1918) isimli Yüksek Lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

ATIF: GÜNEŞ Mehmet, DEVE Gözde, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Manisa Merkez Hapishanesi (1870-1920)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 9/2 (Haziran 2023), s. (358-401)

CITE: GÜNEŞ Mehmet, DEVE Gözde, "Manisa Central Prison during the Last Periods of the Ottoman State (1870-1920)", *Journal of History and Future*, 9/2 (June 2023), pp. (358-401)

Bu çalışmada, ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan muhtelif tasniflerdeki belgelerden istifade ederek, Aydın vilayetine bağlı Saruhan sancağı Manisa kazası hapishanesinin 1870-1920 yılları arasındaki vaziyeti incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda mezkur hapishanenin fiziki yapısı, tamirat ve inşası ve bunun için yapılan masraflar, mahkum ve tutuklular, hapishane görevlileri ve ücretleri ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Aydın vilayeti ve dahilindeki diğer bazı liva ve kaza hapishaneleri ile ilgili birkaç çalışma mevcut olmakla birlikte Manisa merkez hapishanesi ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamış olup, bu çalışma ile bu konudaki eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hapishane, Manisa Hapishanesi, Mahkum, Mahpus, Tutuklu.

Abstract

The prisons that systematise the imprisonment of criminals started to spread starting from the second half of the 19th century and took part in the criminal system also in the Ottoman State as in the West. The prisons forming the penalty of imprisonment and the spatial dimension of this penalty came to the forefront particularly through new penal laws accepted with the Tanzimat and regulations published afterwards. However, this case brought along significant problems as well. One of the most significant problems considering the prisons appeared was the building problem. The economic condition that the state was in did not allow for establishing new prison buildings most of the time, and it also did not enable the repair of the existing buildings used as prisons. The obligation of prisoners to live in very crowded places led to some problems including health and security. During the last periods of the Ottoman State, Manisa prison was also a typical sample in terms of featuring all these disadvantages.

This study aimed to examine the prison conditions in the Manisa district of the Saruhan sanjak in Aydın province between 1870-1920 by mainly benefiting from the documents in various classifications in the Ottoman Archive of the Directorate of State Archives of the Presidency. In this context, the study attempted to give information about the physical structure of this prison, its repair and reconstruction, expenses made for this, prisoners and detainees, prison officers, and their wages. There have been a number of studies related to prisons of some other sanjaks and districts in Aydın province and its surround. No comprehensive study has been conducted related to Manisa central prison, and this study has aimed to meet the need in this issue.

Key Words: Prison, Manisa Prison, Prisoner, Captive, Detainee.

Giriş

Sözlükte “alıkoymak, engellemek” anlamına gelen “habs” kelimesi, bir hukuk terimi olarak sanık veya suçlunun yargı kararıyla belli bir mekanda cebren alıkonularak şahsi hürriyetinin kısıtlanması anlamını taşır.¹ Hapishane ise, “habs” kelimesinin mekan ismi

1 Ali Bardakoğlu, “Hapis”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 16, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 54.

olan “mahbis” ile eş anlamlı olarak hapsedilen yer, tevkifhane anlamına gelmektedir.²

Hürriyeti bağlayıcı ceza olarak hapis, eski dönemlerin şehir devletlerine kadar gitmektedir. Bu dönemlerde hapis, süresi belirlenmiş bir cezanın infazı için değil, herhangi bir kurala bağlı olmaksızın, failin yargılanmasına veya infazına kadar alıkonulduğu bir ceza şekli olarak değerlendirilmiştir.³ İslamiyetin ilk devirlerinde ise hapishanenin, suçluların geçici olarak kapatıldığı yer olarak telakki edildiğine dair örnekler bulunmakla beraber⁴ İslam hukukunda hürriyeti bağlayıcı ceza olmadığından bunların cezaevi olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Osmanlı Devleti’nde de İslam hukukunun uygulanması sebebiyle, hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği bir yer anlamında hapishanelerden bahsedilemez. Ancak ta’zir cezası gerektiren suçlarda, padişah ve onun adına yetki sahibi olanlar bu türden bir cezayı belirleyebilmekteydi.⁵ Bununla birlikte Tanzimat Dönemi’nde kabul edilen 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunları, Osmanlı Devleti’nde hapis cezasının etkin bir cezalandırma yöntemi olarak görülüp ceza ve infaz hukukunda sağlam bir yer edinmesinde büyük rol oynamıştır.⁶ Osmanlı yargı sisteminin hapishanelerle tanışması büyük ölçüde 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu’na dayanan 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun çıkmasından sonra olmuştur.⁷ Bu kanun ile hürriyeti bağlayıcı ceza olarak kürek cezası, kalebentlik ve hapis cezaları kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde kriminal suçlar için yaygın olmayıp, XVIII. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan bir ceza türü olan kalebentlik,⁸ bazı ağır suçlar için devlet tarafından belirlenen kalelerin birinde ömür boyu veya bir süre için alıkonulma iken; hapis, daha hafif suçlar için devlet hapishanesinde, mahkumiyet süresince tutulma cezası olarak öngörülmüştür.⁹

İşlevsel açıdan daha çok sürgüne benzeyen ve yaşam alanı içinde yaşam alanından yoksun bırakmayı amaçlayan hapishanenin¹⁰ modern ceza sistemi içerisinde bir kurum olarak ortaya çıkışı, XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla geçiş dönemine rastlamaktadır. XIX. ve XX. yüzyıllarda da hapis, adeta bütün suç türleri için öngörülen bir ceza halini almıştır.¹¹

Suçluların hapsedilmesini sistematik bir şekilde sokan hapishaneler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlamış, Batı’da olduğu gibi Osmanlı

-
- 2 Ömer N. Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 3, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1968, s. 14.
 - 3 Timur Demirbaş, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, *Hapishane Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali - Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 5.
 - 4 Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 217-218.
 - 5 T. Demirbaş, “a.g.m.”, s. 28-29.
 - 6 A. Bardakoğlu, “a.g.m.”, s. 63.
 - 7 Abdülaziz Bayındır, “Örneklerle Osmanlı’da Ceza Yargılaması”, *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 70.
 - 8 Neşe Erim, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 1984, s. 81.
 - 9 T. Demirbaş, “a.g.m.”, s. 30.
 - 10 Şener Aksu, “Otorite-Yaşamalanı İlişkisinde Hapishanenin Yeri”, *Hapishane Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali - Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 65.
 - 11 Ufuk Adak, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti’ndeki Hapishaneler*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006, s. 15.

Devleti'nde de cezalandırma sisteminde birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Zindandan, mahbesten, hapishaneye geçiş şeklinde tezahür eden bu değişiklikler¹² başta mekansal yetersizlik olmak üzere, olumsuz sağlık koşulları ve iâşe sıkıntısı gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Hapishanelerin gayriinsani hali ve siyasi mahpusların durumu hakkındaki Avrupa devletlerinin diplomatik müdahalelerinin de etkisi ile Osmanlı Devleti hapishane ıslahatı başlığı altında bir dizi yeni düzenlemelere girişmiştir.¹³ Bu düzenlemeler içerisinde 1880 Mayıs'ında çıkarılan, ancak 1917 yılı sonlarında resmîyet kazanan ve birkaç küçük değişiklikle 1930'a kadar yürürlükte kalan¹⁴ "Memâlik-i Mahrûsa-yı Şâhâne'de Bulunan Tevkîfhâne ve Hapishânelerin İdâre-i Dâhiliyelerine Dâir Nizâmname" ayrı bir önemi haizdir. Hukukun ne şekilde işlemesi gerektiğini yazılı bir metinde ifade ederek tam bir dönüm noktası oluşturan¹⁵ ve 6 fasıl, 97 maddeden oluşan bu nizamnameye göre, her kaza, liva ve vilayet merkezlerinde birer tevkifhane ve hapishane bulundurulması kararlaştırılmıştır. Tevkifhaneler sanıklara, hapishaneler ise mahkumlara ait olup, kabahat ve cünha suçuyla üç aya kadar mahkum olanlar kaza hapishanelerinde, üç seneye kadar ceza almış mahkumlar liva hapishanelerinde ve üç seneden daha fazla cezaya çarptırılan mahkumlar ise merkez vilayet hapishanelerinde tutulacaktır. 5 seneden fazla hapis cezasına çarptırılanların tutulacağı yer ise umumi hapishaneler olarak belirlenmiştir.¹⁶

Osmanlı Devleti'nde hapishaneler konusu son dönemlerde sıkça çalışılan bir konu olup, bu çalışmalar umumiyetle mahalli özellik arz etmektedir. Osmanlı arşiv belgelerine istinaden yapılan bu çalışmalar her ne kadar Osmanlı hapishanelerinin genel durumu açısından benzeri sonuçları ortaya koymakta ise de mahalli açıdan orijinal bilgiler içermektedir. Bu çalışmada da, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri ana kaynak olmak üzere, Osmanlı coğrafyasındaki diğer hapishaneler gibi son derece ıslaha muhtaç bir vaziyet arz eden Aydın vilayetine bağlı Saruhan livası Manisa merkez hapishanesinin 1870-1920 yılları arasındaki fiziki durumu ve iyileştirme çabaları ile hapishanede bulunan mahkumlar, tutuklular ve hapishane görevlileri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Aydın vilayeti ve dahilindeki diğer bazı liva ve kaza hapishaneleri ile ilgili birkaç çalışma mevcut olmakla birlikte¹⁷ Manisa merkez hapishanesi ile ilgili

12 Sevcan Öztürk, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2014, s. 2.

13 Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, s. 380.

14 G. Yıldız, *a.g.e.*, s. 382.

15 Hasan Şen, "Osmanlı'da Hapishane Mefhumu", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, (Der. Noemi Levy-Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, s. 210.

16 Gülnihâl Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, TTK, Ankara 1996, s. 112; G. Yıldız, *a.g.e.*, s. 382.

17 Aydın vilayeti ve dahilindeki diğer bazı liva ve kaza hapishaneleri ile ilgili çalışmalar şunlardır: Ufuk Adak, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006; Saadet Tekin, "XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 2, (2006), s. 65-77; Saadet Tekin, "Dr. Polîç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış", *OTAM*, S. 24, (2008), s. 205-222; Ertan Gökmen, "1915 Yılı'nın İkinci Dört Aylık Döneminde Manisa ve Kazalarındaki Hapishânelerde Mahkûm ve Mevkûflar", *Manisa Barosu Dergisi*, S. 93, (2005); Zafer Atar, "20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S.1, (Mart

kapsamlı bir çalışma henüz yapılmamıştır. Çalışmanın bu boşluğu dolduracağı ve daha sonra yapılacak çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. Hapishane Binası

1.1. Hapishanenin Yeri ve Fiziki Yapısı

XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Devleti'nde hemen hemen hapishane olarak inşa edilmiş özel yapılara rastlanılmamaktadır. Taşrada tutukluların ve mahpusların hapsolunmaları için kullanılan mekanlar genellikle şehrin en üst idari amirinin ikamet ettiği konağın tomruk dairesi veya mahzeniydi.¹⁸

İncelenen dönemde Manisa hapishanesinin yeri tam olarak tespit edilememekle birlikte çoğunlukla Osmanlı hapishanelerinin hükümet konaklarının dahilinde veya yakınında bulunması özelliği dikkate alındığında¹⁹ aynı durumun Manisa hapishanesi için de geçerli olduğu tahmin edilmektedir.

Manisa hapishanesi ile ilgili ulaşılabilen ilk bilgiler 1870 yılına aittir. 16 Teşrinisani 1286 (28 Kasım 1870) tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla Manisa Hükümet Konağı satışa çıkarılıp merhum Karaosmanzade Arif Bey Konağı satın alınarak bir hapishane inşa edilmesi hususunda Meclis-i İdare-i Vilayet tarafından bir mazbata hazırlanmıştır. Bu mazbata çerçevesinde Mehmed Sadık Bey isimli bir yetkili,²⁰ Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafname ile Manisa'ya gelerek konak üzerinde inceleme yapması için kendisine izin verilmesi talebinde bulunmuştur. Mehmed Sadık Bey, kış mevsiminin yaklaşmış olduğu ve konağın henüz ikamet edilecek durumda olmadığından, bizzat inceledikten sonra gerekli işlemlerin yapılarak hazineye masraf çıkarmadan binanın hapishaneye dönüştürülebileceğini ifade etmiştir.²¹ Mehmet Sadık Bey'e bu hususta izin verilmiştir. Ancak bahis konusu binanın hapishaneye dönüştürüldüğüne dair herhangi bir belge ve bilgiye rastlanamamıştır.

23 Rebiulevvel 1288 (12 Haziran 1871) tarihli bir belgede, bu tarihlerde Manisa kazası merkezinde bir hapishanenin var olduğu ancak ihtiyaca cevap vermekten çok uzak; zaptiye koşulları dahi bulunmayan iptidai bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebepten mevcut hükümet konağının genişletilmesiyle beraber, bitişiğinde yeni bir mahkeme binası ve hapishane ile koşullar inşa edilmesinin gerekliliği ifade edilmektedir.²²

Osmanlı Devleti'nde mevcut hapishanelerin durumunun tespitine yönelik olarak Dâhiliye Nezâreti'ne verilecek malûmâta dâir hazırlanan *suâl varakaları*²³ hapishanelerin

2011), s. 87-102; Ebru Sezgin, "20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Soma Hapishanesi, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 2, (2020), s. 1-15.

18 G. Yıldız, *a.g.e.*, s. 112

19 Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Kırşehir Hapishanesi (1873-1919)", *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 14, 2017, s. 66.

20 Belgede, bahis konusu şahsın sadece ismi yer almakta, yetki ve memuriyeti belirtilmemektedir.

21 BOA, DH.MKT., 1312-63, lef 1.

22 BOA, ŞD., 1375-64, lef 2.

23 Suâl varakaları hapishanelerin fiziksel özellikleri, konumu, mülkiyet durumu ile ilgili bilgileri ortaya koyan belgeler olup, vilayet, sancak ve kazalardan gelen suâl varakaları 28 Ocak 1914 (15 Kânun-ı sani 1329) tarihine kadar Dâhiliye Nezareti'nde toplanmıştır. Halim Demiryörek, *Osmanlı Hapishaneleri*

içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından önem arz etmektedir. 15 Ocak 1914 tarihinde Manisa hapishanesi için hazırlanmış olan bir sual varakasından da hapishanenin bu tarihlerdeki vaziyeti hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Bahis konusu sual varakasından yer alan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla bu tarihlerde Manisa hapishanesi, hükümet konağı dahilinde olmayıp Kışla-i Osmânî civarında, arazisi çok da kıymeti haiz olmayan bir mevkide yer almaktadır. Erkeklerle mahsus hapishane ile birlikte ayrıca bir de nisa (kadın) hapishanesinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Erkek hapishanesi 1555 arşın murabba²⁴ (893 m²); bahçe ve diğer müştemilâtı ile beraber 4255 arşın murabba (2444 m²), kadın hapishanesi ise 400 arşın murabba (229,8 m²) genişliğindedir. Erkek hapishanesi bu boyutuyla ancak 200 kişiyi barındıracak kapasitede iken 760'tan fazla mahkum ve tutuklu ev sahipliği yapmak zorunda kalmakta ve bu durum büyük bir izdihama sebep olmaktadır²⁵. Her ne kadar Alaşehir'de ayrıca bir livâ adliyesi teşkil edilmesi dolayısı ile bu izdihamın azalacağı düşünülmekte ise de hapishane binasının çok eski ve sağlık açısından son derece elverişsiz olması hasebiyle bunun da bir çözüm olmayacağı anlaşılmaktadır. Tamir edilmiş olsa harcanacak paranın ziyan olacağı aşikâr olup, ancak 500 kişilik yeni bir hapishane binasının inşa edilmesi ile sorunun çözüme kavuşturulabileceği öngörülmektedir. Kadın hapishanesinin nispeten daha iyi durumda olduğu, 200 liralık masraf mukabilinde yapılacak tamirat ile talebi karşılayacak bir duruma gelebileceği tahmin edilmektedir.²⁶

1918 yılı itibarıyla Manisa hapishanesinin vaziyeti hakkında bazı bilgiler Hapishaneler ve Tevkifhaneler Müfettiş-i Umûmîsi Dr. Polîç Bey'in, Aydın vilayetindeki hapishanelerin genel durumu hakkındaki izlenimlerini içeren raporundan öğrenilmektedir. Aydın vilayetindeki diğer hapishanelerle birlikte 18 Mayıs 1918'de Manisa hapishanesini de teftiş eden Dr. Polîç Bey'in bu teftişi esnasında Bandırma, Soma ve Akhisar hapishaneleri dışındaki hapishanelerin gayrikanuni bir halde oldukları görülmüştür. Çok kalabalık olan Manisa hapishanesinden %20 kadar tutuklunun bir başka yere nakli kararlaştırılmıştır. Ayrıca tutuklu ve mahkumlar için ayrı binalar yapılmasının sorunu çözeceği raporda belirtilmiştir. Tevkifhanelerin mahkemeye bitişik olması gerektiği ve bunun küçük şehirlerde uygulanabildiği söylendikten sonra büyük şehirlerde de uygulanmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. O yüzden de mahkemelerin şehrin ortasında, hapishanelerin ise varoşlarda inşası esas kabul edilmelidir.²⁷

Dr. Polîç Bey raporunda, Manisa hapishanesinin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarılabilmesi için alınması gereken bazı acil tedbirleri ise şu şekilde sıralamıştır:

“Habshânenin hâl-i perîşânîsi, masrafsız ve hiref-i mahkûmîn vâsıtasıyla kâbil-i icrâ ba'zı tedâbir-i âcileye ihtiyâç gösteriyor:

(1913-1914), (Ed. Refik Arıkan, Tufan Turan), Babiali Kültür Yay., İstanbul 2019, s. 30.

24 1 arşın murabba= 0,574564 m². Bkz., Halil İnalçık, “Osmanlı Metrolojisine Giriş”, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 73, Ağustos 1991, s. 44.

25 Yukarıdaki rakamlara göre erkek hapishanesinin 893 m² olduğu dikkate alındığında, 760 mahkumun her birisine 1.17 m²'lik bir alan düşmektedir ki bu da hapishanenin ne kadar izdihamlı bir durum arz ettiğini göstermektedir.

26 BOA, DH.MB. HPS.M., 10-6, lef 13. Bkz., EK 1.

27 Saadet Tekin, “Dr. Polîç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış”, *OTAM*, S. 24, 2008, s. 215.

1. *Habshânenin mutasarrıflık cânibinden i 'zâm edilen bir memûr-ı mahsûs tarafından dâimi sûretde kontrol ettirilmesi.*

2. *Habshânenin bil-cümle aksâmını temizlemek îcâb ettiği gibi bi 'l-hassa gâyet pis ve te 'affün 'abdesthâneleri kireç ile tathîr etmek.*

3. *Gerek nisâ ve gerek zükûr habshâneler mevcûdunun 'umûmî ve sârî bir hastalığa duçar olmamaları ve üzerlerinde mevcûd bulunan tufeyliyâtdan kurtulabilmeleri için hiç olmazsa ayda bir kere istihmâm (yıkama) etdirilmeleri.*

4. *Koridorlarda mevcûd çukurlarla köşeleri bahçeden biraz toprak getirterek evlâ (?) etdirilmesi*

5. *Mahbûsîni mümkün mertebe habshâne hâricinde bir yevmiye ile istihdâmı.*

6. *Harâb ve binâen 'aleyh muattal bulunan su mecrâsının mahkûmîn tarafından ta 'mîri ve hâ-kezâ tıkanmış, dolmuş iki abdesthânenin de ta 'mîri umûr-ı 'âciledendir.*

7. *Habshânelerde vâlideleri ile bulunan çocuklara hiçbir gıda verilmediğinden tedricî bir sûretde ölüme mahkûm ediliyor. Habshânenin teftîşâtımız esnâsında mevcûd çocuklardan ikisi 'adem-i tagdîden (gidasızlıktan) kadîd (pek zayıf, bir deri bir kemik) hâlinde bulunuyor.*

8. *Gerek mahbûsînin sa 'yı netîcesiyle ve gerek habshânedede el-yevm mevcûd bakkaliye, kahve dükkânlarından hâsıl olacak vâridâtın çocuklara, hastalara ve habshânenin ta 'mîrine sarf edilmesini teklîf ederim.*"²⁸

Dr. Poliç Bey, Manisa'daki eski bimarhaneyi de teftiş ederek buranın yapılacak tamiratla hapishane olarak kullanılabilceğini öngörmüştür. Bu hususta hazırladığı rapora göre; döşemesi oldukça temiz, tavanı kapalı, 7-8 kadar odası bulunan bu binanın her odasında 12 ile 15 mahpus ikamet edebileceği gibi, ayrıca yaz mevsiminde odaların haricinde kapalı bir koridorda da 15 kişi ikamet edebilecektir. Ancak, toplamda 120 kadar mevkufu barındırabilecek kapasitede olan bu binanın hapishane olarak kullanılmadan önce duvarlarının kireçle sıvanması, döşemelerin ve bütün odaların temizlenmesi gerekmektedir. Binanın hem dahilinde ve hem de haricinde duvarlarla çevrili bir bahçeye sahip olması, hapishane olarak kullanılması açısından bir avataj sağlayacaktır. Girişte bulunan odalardan birisi gardiyan odası olarak kullanılabilir. Pencereler her ne kadar demir parmaklıklarla güvenli hale getirilmiş ise de bu mahbushaneye, müdde-i umûmî ve mustantik beylerin kararıyla cânî ve eşkıya gibi suçlular haricinde âdi hırsızlık gibi tehlikesiz kimselerin nakledilmesi uygun olacaktır. Raporda ayrıca, bu binanın tamirat ve temizlik işlerinin mahpuslar tarafından gerçekleştirilebileceği beyan edilmiştir.²⁹

1.2. Hapishanenin İnşaat, Tamirat İşleri ve Yapılan Harcamalar

Manisa hapishanesi ile ilgili arşiv belgelerinin büyük çoğunluğu hapishanenin yetersizliği sebebiyle ıslah ve tamiri konularıyla ilgilidir. Fiziki yetersizlikler başta olmak üzere, beraberinde getirdiği sağlık sorunları, mevcut binanın yeni koşullar ilave edilerek genişletilmesi bağlamında tamirata tabi tutulmasını zorunlu kılmıştır. Bununla beraber

28 BOA, DH. MB. HPS., 161-46, lef 21.

29 BOA, DH. MB. HPS., 161- 46, lef 20.

zaman zaman müstakil bir bina kiralanması da gündeme getirilmiştir. Manisa hapishanesinin tamirâtı ile ilgili ilk belgeler 1879 yılına aittir.

7 Ağustos 1879 tarihinde Aydın vilayetinden Dahiliye ve Maliye Nezareti'ne gönderilen telgrafnamede bu tarihlerde hapishanenin çok izdihamlı olmasından dolayı hastalık ortaya çıkması sebebiyle hapishaneye beş yeni koğuş inşa edilerek kapasitesinin artırılması talebi gündeme getirilmiş ve bunun için de 12.500 kuruş keşif masrafı tespit edilerek hemen inşasına başlanmasına müsaade edilmiştir.³⁰

Haziran 1892'de hapishanenin cünha mahkumlarına mahsus bazı koğuşlarının harap olmaya yüz tutmuş bir halde tamire muhtaç olduğu ve bunun için 19.500 kuruşa ihtiyaç duyulacağı Aydın vilayetinden Şehremaneti'ne gönderilen tahriratta ifade edilmiş olup bunun üzerine, yapılacak tamirâtın mimarlık bilimine ve tasarruf esaslarına uygunluğunun araştırılması istenmiştir.³¹ Yapılan araştırmada tamirat için hazırlanan *keşif defteri*'nin yukarıda bahsedilen esaslara uygun olmadığı tespit edilerek, hazırlanacak *râyic defteri*'nin ne suretle tertip ve tanzimi icap edeceğini açıklayan Hendesehane'den verilen bir müzekkire talep edilmiştir. Bilahare hazırlanan müzekkire diğer evrakla beraber ilgili makama gönderilmiştir.³²

Tamiratla ilgili prosedür yerine getirilmiş olmakla birlikte bu defa da yapılacak tamirat için gerekli meblağın (19.500 kuruş) nasıl karşılanacağı meselesi gündeme gelmiştir. Zira 1893 yılı itibarıyla Aydın vilayeti dahilindeki hapishaneler için tahsis edilen 34.578 kuruş, cüz'î masrafların karşılığı olduğu gibi tamamen harcanmış olacağından, bahis konusu koğuşların tamiri için gerekli görülen 19.500 kuruşun ilave bir ödenekle karşılanması hususu muhasebe kaleminden ifade edilmiştir.³³

Konu ile ilgili yazışmalar devam ederken hapishanenin yeni tamiratlara ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Bu arada yağın yağmurlardan hem tamire muhtaç olan koğuşlar hem de kalem odası (katipler için tahsis edilmiş oda olmalı) ve gardiyan odaları çökmeye başlamıştır. Zarar gören koğuşlardaki mahpuslar diğer koğuşlara nakil edilmek zorunda kalmıştır. Zaten çok kalabalık olan koğuşların daha da izdihamlı bir hale gelmesinin ortaya çıkaracağı sakıncalara dikkat çekilerek bir an evvel tamirata başlanması gerektiği Aydın Valisi Seyyid Abdurrahman Paşa tarafından Dahiliye Nezareti'ne arz edilmiştir.³⁴ Neticede, 1893 senesi zuhurat tertibi fazlasına ilaveten Aydın vilayeti gelirlerinden ödenmek üzere gerekli meblağın (19.500 kuruş) havalenamesinin gönderilmesine karar verilmiştir.³⁵

11 Ağustos 1896 tarihinde hapishanenin bahçesinde iki koğuş ile birlikte beş hela inşa edilmesi için girişimde bulunmuş ve bunun için düzenlenen keşifname, harita ve diğer evrakların hazırlanarak gönderildiği Aydın valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne takdim edilen tahriratta ifade edilmiştir.³⁶

30 BOA, İ.Ş.D., 47-2589.

31 BOA, DH.MKT., 1961-43.

32 BOA, DH.MKT., 1978-84; BOA, DH.MKT., 2022-89.

33 BOA, DH.MKT., 2058-3.

34 BOA, DH.MKT., 38-1, lef 1.

35 BOA, DH.MKT., 38-1, lef 4; BOA, İ.DH., 1303-35.

36 BOA, DH.TMIK.S., 25-24, lef 3.

1906 senesinde yapılan teftişte -Aydın vilayetindeki diğer hapishaneler gibi- “*esâsen matlûba muvâfık sûretde ta ‘dîl ve ıslâh edilmemiş olub son derece harâb veya derûnundaki mahbûsîni isti ‘âba kifâyet edemeyecek derecede ziyık ve hıfz-ı sıhha kavâidine gayr-ı muvâfık olduğu ve şiddet-i izdihâmdan ba ‘zen ‘ilel-i mühlîke dahi zuhûr ederek alışılmışın dışında vefeyâd vuku ‘ bulmakda olduğu*” tespit edilen Manisa hapishanesinin bu izdihamını hafifletmek için mevcut koşullara ilaveten altı koğuş daha yapılması kararlaştırılmıştır.³⁷ Bunun için Aydın vilayeti bütçesinden karşılanmak üzere 126.328 kuruşluk bir masraf öngörülmüştür.³⁸

18 Mayıs 1911 tarihinde Trabzon Mebusu Mahmud Mazhar Bey tarafından Meclis-i Mebusan’a takdim edilen bir takrirde Manisa hapishanesinin ne kadar kötü bir durumda olduğu ve acilen ıslah edilmesi gerektiği şu sözlerle ifade edilmiştir: “*İnsâniyyet nokta-i nazarınca ma ‘lûlîn ve mecânîn kadar şayân-ı merhamet olan birçok mahkûmînin vücûdlarını geçirmek ve kendilerini ıslâha bedel büsbütün ızlâl ve ifsâd etmek sûretiyle memleket için hakîki bir felâket ocağı sayılan Mağnisa habshânesinin şân ve icâb-ı medeniyyete münâsib bir sûretde ıslâhı...*” Mahmud Mazhar Bey, hapishanenin ıslahı için de daha önce 1902 yılında mahallince teşkil edilen komisyonun kararı esas alınarak yeniden bir keşif yapılmasını önermiştir. Bu bağlamda Liva İdare Meclisi tarafından tasvip edilen senelik 140.000 kuruşun en azından bir kısmının temin edilebileceğini ifade etmiştir.³⁹ Mahmud Mazhar Bey, daha sonra Manisa’ya giderek hapishaneyi bizzat incelemiş, gerçekten hapishanenin tamire muhtaç bir durumda olduğunu müşahede etmiştir. Mahmud Mazhar Bey’in bu teşebbüsü neticesinde, Hapishaneler Dairesi Müdüriyeti’nden Aydın vilayetine gönderilen tahriratla, yapılması gereken tamirata dair havalenamesi gönderilmek üzere keşifname ve resminin acilen gönderilmesi istenmiştir.⁴⁰

15 Mayıs 1913 ve 23 Ekim 1913 tarihlerinde Maliye Nezareti’ne gönderilen tahriratta Manisa hapishanesinin yıkılmaya yüz tutmuş olan kısımlarının tamiri için hazırlanan keşifname icabı 1.096 kuruşluk havalenamenin gönderilmesi talep edilmiştir.⁴¹ Daha sonra bu meblağın ödenmesi iptal edilerek hapishanenin 6.319 kuruşluk *keşf-i evveli* gereğince tamiri için talebine ihale bedeli olarak 5.850 kuruşun ödenmesi beyan ve kabul olunmuştur.⁴²

21 Ekim 1913 tarihinde Adliye Nazırı namına müsteşar tarafından Dahiliye Nezareti’ne yazılan yazıda, Manisa hapishanesinde temizlik işlerine dikkat edilmemesinden dolayı ortaya çıkan kötü kokunun mahpusların sağlığını tehlikeye attığı ve koşulların döşeme tahtalarıyla diğer bazı yerlerin acilen tamirata ihtiyaç duyulduğu beyan edilmiştir. Ayrıca nisa hapishanesindeki odalardan birisinin çatısının çökmek üzere olduğu ve bir an önce tamir edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yapılan teftiş neticesinde bütün bu tamiratın maliyeti olan 5.000 kuruşun sarfına izin verilmesi hususu Aydın vilayetinden Maliye Nezareti’ne yazılan tahriratta dile getirilmiştir.⁴³

37 BOA, DH.TMIK.S., 56-39, lef 2.

38 BOA, DH.MKT, 1033-47.

39 BOA, DH.MB. HPS., 1-28, lef 2.

40 BOA, DH.MB. HPS., 1-28, lef 1.

41 BOA, DH.MB. HPS., 4-22, lef 1-2.

42 BOA, DH.MB. HPS., 4-22, lef 5.

43 BOA, DH.MB. HPS., 4-22, lef 4.

Hapishanelerin tamir ve inşaa edilmesi için, mimari yapıları göz önüne alınarak bir *keşif defteri ve münâkasa pusulası*'nın düzenlenmesi gerekmektedir.⁴⁴ Aynı zamanda *keşif cedveli* olarak da isimlendirilen bu defterler sayesinde hapishanelerin tamir ve inşası için gerekli malzemelerin çeşit, miktar ve fiyatları tespit edilebilmektedir. Manisa hapishanesi için de bazı tarihlerde keşif defterleri/cetvelleri düzenlenmiştir. İncelenen dönemde Manisa hapishanesinin içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından önem arz eden, yapılan inşaat ve tamiratın türünü, kullanılan malzemelerin tür, miktar ve maliyetlerini içeren bu keşif cetvelleri aşağıda tablolar halinde verilmiştir:

Tablo 1. Manisa Hapishanesinin Tamiri İçin Düzenlenen 7 Ekim 1914 Tarihli Keş-i Evvel⁴⁵ ve 4 Mart 1915 Tarihli Keş-i Sâni⁴⁶ Cetveli⁴⁷

İnşaat türü	Kullanılan malzemenin					
	Boy		Eni		Miktarı (kuruş)	Fiyatı (kuruş)
	Metre	Santim	Metre	Santim		
Hapishane içindeki koğuşların önünde bulunan avlu üzerindeki dört adet çatının ahşap kısımları kırılmış olduğundan değiştirilmesi	7	-	2	-	14	210
Haricen iki koğuşun ahşap tabanlarının tamiri	4	-	2	-	16	200
Noksan olan camların yerine konulması	-	40	-	50	10	30
Yeni doğrama çerçeve inşaatı	-	90	-	160	6	210
Noksan olan camların yerine konulması	-	40	-	50	180	540
TOPLAM						1.190

12 Ramazan 1333 (24 Temmuz 1915) tarihli bir belgeye göre, Manisa hapishanesinin taban tahtaları oturulamayacak derecede parçalanmış ve bazı koğuşların çatısındaki kiremitler de kırılmış olup tamirat için 2.297,5 kuruşluk bir masraf öngörülmüştür.⁴⁸ Yapılacak tamirat için gerekli malzemenin tür, miktar ve fiyatlarını ihtiva eden *keş-i evvel cetveli* aşağıda verilmiştir:

44 U. Adak, *a.g.t.*, s. 57.

45 BOA, DH.MB. HPS., 118-1, lef 11.

46 BOA, DH.MB. HPS. M., 25-26, lef 1.

47 İnşaat türü, kullanılan malzeme ve fiyatları birebir aynı olduğu için tek tablo halinde verilmiştir.

48 BOA, DH.MB. HPS., 9-41, lef 2.

Tablo 2. Manisa Hapishanesinin Tamiri İçin Düzenlenen 7 Temmuz 1915 Tarihli Keş-i Evvel Cetveli⁴⁹

İnşaat türü	Kullanılan malzemenin				
	Boy	Eni	Boy X en	Birim fiyatı (kuruş)	Toplam Fiyatı (kuruş)
Beşinci koğuşun ahşap taban tamirâtı	3,00	3,00	9,00	-	-
Birinci koğuşun ahşap taban tamirâtı	2,00	2,00	4,00	-	
İkinci koğuşun ahşap taban tamirâtı	2,50	2,50	6,25	-	
Dam koğuşunun ahşap taban tamirâtı	2,00	2,00	4,00	-	
Toplam	-	-	23,25	30	697,50
Bilumum hapishanenin kiremit aktarması	40,00	40,00	1.600	1	1.600
TOPLAM					2.297,50

Aynı seneye ait *keş-i sâni cetveli*'nin dökümü ise şu şekilde idi:

Tablo 3. Manisa Hapishanesinin Tamiri İçin Düzenlenen 8 Mart 1916 Tarihli Keş-i Sâni Cetveli⁵⁰

İnşaat türü	Kullanılan malzemenin				Fiyatı (kuruş)
	Boy		Eni		
	Metre	Santim	Metre	Santim	
Beşinci koğuşun ahşap taban tamirâtı	3	00	3	00	697,50
Birinci koğuşun ahşap taban tamirâtı	2	00	2	00	
İkinci koğuşun ahşap taban tamirâtı	2	50	2	50	
Dam koğuşlarının ahşap taban tamirâtı	2	00	2	00	
Hapishane kalem odasının gerekli tamirâtı	3	00	3	00	270,00
Bilumum hapishane üzerinin kiremit aktarması	40	00	40	00	1.600
Hapishanenin çeşitli kısımlarındaki adi sıva tamirâtının toplamı	-	-	-	-	600
Hapishanenin şark cihetindeki döşeme tamirâtı	20	00	1	50	90
TOPLAM					3.257,50

Yukarıda belirtilen tamiratlar için ihtiyaç duyulan malzemelerin tür, miktar ve fiyatları ile istihdam olunacak amele ve nakliye ücretleri ise şu şekilde idi:

49 BOA, DH.MB. HPS., 114-30, lef 2.

50 BOA, DH.MB. HPS. M., 25-26, lef 5.

Tablo 4. Manisa Hapishanesinin Tamirâtı İçin Gerekli İnşaat Malzemeleri⁵¹

İnşaat malzemesinin türü	Miktarı			Ebadi			Müfredât fiyatı (kuruş)	Toplam fiyatı (kuruş)
	Adet	Kilo	Kıyye	Boy	Eni			
Kireç	-	40 (kantar)	1.800	-	-	-	10	400
Kum	-	25 (araba)	-	-	-	-	5	125
Kiremit	3.000	-	-	-	-	-	100	200
Çivi	-	-	38	-	-	-	8	304
Taban tahtası	36	-	-	3,55	25	2	10	360
Okunamadı	10	-	-	4	7	-	5	50
Makamlık trave	11	-	-	15 (ayak)	-	-	10	110
TOPLAM								1.549

1917’de Manisa merkez ve nisa hapishanesi ile Manisa İttihat ve Terakki Mektebi arasındaki su yollarının tamiri için 3.606 kuruşluk masraf tespit edilmiş, hapishane müdürünün daveti ile keşfe gelen *su yolcusu* tarafından hazırlanan keşif varakası uygun bulunarak, tahsisatın 1917 senesi Dahiliye bütçesinin 13. faslını teşkil eden *Hapishaneler Masârîf-ı Tamiriyyesi Tertibi*’nden karşılanması kararlaştırılmıştır.⁵²

Manisa tevfikhanesinde döşeme, hela, kapı ve çatı tamiratının masrafını içeren 1919 tarihli keşif varakasında belirtilen 29.220 kuruşluk meblağa, 400 kuruş daha ilave edilerek 29.620 kuruşa tamamlanmış; bu meblağın, 1919 yılı Dahiliye bütçesinden ve *Hapishaneler Masârîf-ı Tamiriyyesi Tertibi*’nden karşılanması kararlaştırılmıştır.⁵³ Aşağıdaki tabloda bu tamiratın ayrıntıları verilmiştir:

Tablo 5. Manisa Tevfikhanesinin Döşeme, Hela, Kapı ve Çatı Tamirâtı Masrafını İçeren 13 Mart 1919 Tarihli Keşif Varakası

İnşaat türü	Kullanılan malzemenin					
	Ebadi (m)			Miktarı (m ²)	Birim fiyatı (kuruş)	Toplam fiyatı (kuruş)
	Boy	Eni	Yüks.			
1. koğuşun çeşitli yerlerinde harabe olan ahşap taban tamiri	5	2	-	10	200	2.000
2. koğuşun çeşitli yerlerinde harabe olan ahşap taban tamiri	3	2	-	6	200	1.200
3. koğuşun içinde yıkılmış olan leyli abdesthanenin etraf duvarlarının tuğla, kum, kireç ve halis harçla yeniden tamiri	1,40	0,20	2	8,40	400	3.360
Ahşap tabanın tamiri	4	1	-	4	200	800

51 BOA, DH.MB. HPS. M., 25-26, lef 8.

52 BOA, DH.MB. HPS, 13-37, lef 3-7.

53 BOA, DH.MB. HPS., 163-19, lef 2.

4. koğuşun ahşap taban tamiri	1	1	-	2	200	200
Ahşap resmiği (?)	-	1,40	2	2,80	200	560
5. koğuşun çeşitli yerlerinde ahşap taban tamiri	10	1	-	10	200	2.000
Haricen gasilhanenin yeniden ahşap tabanı	2	2	-	4	400	1.600
Evrak koğuşunun yeniden ahşap hela kapısının inşası	2	0,90	-	1 adet	360	360
Mustantık odasının leyli helasının yeniden kapı inşası	2	0,90	-	1 adet	360	360
Hela önündeki ahşap resmiğin tamiri	-	1,40	2	2,80	200	560
Çeşitli yerlerin ahşap taban tamiri	4	4	-	16	200	3.200
Haricen helaların noksan olan ahşap kapılarının yeniden inşası	1,2	0,90	-	3 adet	200	600
Gardiyan odalarının iç ve dışındaki çeşitli yerlerinde sıva tamiri	-	-	-	30	20	600
Demir cümle parmaklık kapısının kırılmış olan kullab tamiri	-	-	-	1 adet	40	40
Bilumum hapishanenin kiremit aktarması	30	30	-	900	5	4.500
Koğuşların muhafazası için kapılarına büyük asma kilit esmanı	-	-	-	6	80	480
Bilumum altı koğuşun çeşitli yerlerinde ahşap tavan tamiri	-	-	-	48	150	7.200
TOPLAM						29.620

1919 yılı sonbaharında Manisa hapishanesinin jandarma dairesinin tamiratına ihtiyaç duyulmuş olup yapılan keşif neticesinde bu tamiratın 4.916 kuruşa mal olacağı Saruhan mutasarrıflığından Aydın valiliğine bildirilmiştir. Valilik de takdim edilen keşif varakası kapsamında ihtiyaç duyulan tahsisatın havalenamesinin gönderilmesi hususunu Dahiliye Nezareti'ne arz etmiştir.⁵⁴

Genel olarak jandarma dairesinin cam, çerçeve, kepenk ve abdesthane tamiratına dair malzeme ve masrafları içeren keşif varakasının teferruatı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 6. Manisa Hapishanesindeki Jandarma Dairesinin Tamirine Dair 28 Eylül 1919 Tarihli Keşf-i Evvel Defteri

İnşaat türü	Kullanılan malzemenin						
	Ebadi (m)			Miktarı (m)		Birim fiyatı (kuruş)	Toplam fiyatı (kuruş)
	Boy	Eni	Yüks.	Mik'ab (m ³)	Murabba' (m ²)		
1. koğuştta döşeme	-	-	-	-	0,50	-	-
2. koğuştta döşeme	-	-	-	-	0,50	-	-
1. koğuştta cam	1,45	0,40	2	18 adet	1,0	100	100
Pencere imali	0,90	0,75	-	-	0,675	-	-
Pencere imali	1,20	0,90	-	-	2,250	100	-
Pencere imali	10,8	0,3	-	-	9720	100	1.262
Frenk duvarı	3	0,20	50	30	12,620	300	900
Kepenik imali	1,6	1,80	-	-	1,36	200	272
Müteaddid mahallinde ve cümle kapısı haricinde sıva	-	-	-	-	18,00	20,0	360
Badana	-	-	-	-	140	2,00	280
Abdesthane tamiri ile birlikte sakaf (çatı)	1,5	15	-	-	2,25	250	562,5
Abdesthane kapı imali	1	7	-	-	140	200	280
TOPLAM							4.916,5

1919 yılının başka bir döneminde Manisa hapishanesi için tahsis edilen masraf toplamı 87.512 kuruş olup, bu meblağ ait olduğu dönem itibarıyla Aydın vilayeti dahilindeki diğer bütün hapishanelerin tahsisatı olan 157.454 kuruşun⁵⁵ %55'inden daha büyük bir orana tekabül etmektedir. Tamirat için böylesine yüksek bir meblağa ihtiyaç duyulmuş olması, Manisa hapishanesinin bu tarihlerde ne kadar tamire muhtaç bir durumda olduğunu göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Manisa hapishanesinin tamirâtı için daha önce gönderilmiş olan 80.000 kuruş ile gerek erkek ve gerekse nisa hapishanesinin tamirâtı yapılmış ise de inşaat malzemelerinin fiyatlarındaki artıştan dolayı gönderilen para yeniden yapılacak kırk iki adet pencere çerçeve ve camlarının yaptırılmasında yeterli olmamış ve bunlar için 37.664 kuruşa daha ihtiyaç duyulmuştur.⁵⁶ Yapılacak olan pencerelerle ilgili malzeme ve işçilik masraflarının ayrıntısı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

55 Saadet Tekin ve Sevilay Özkes, "Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 16, 2008, s. 191.

56 BOA, DH.MB. HPS., 166-5, lef 1.

Tablo 7. Manisa Hapishanesinin Tamiri İçin Düzenlenen 16 Şubat 1920 Tarihli Keş-i Evvel Defteri

İnşaat türü	Kullanılan malzemenin							Toplam fiyatı (kuruş)
	Boy		Eni		Aksam-1 müşabehesi	Kemmiyeti	Birim fiyatı (kuruş)	
	Metre	Santim	Metre	Santim				
Yapılacak 42 pencere çerçevesi için gerekli çıralı kereste	5	00	00	20	26	3	7000	5.460
Yapılacak 42 pencere için gerekli cam	0	45	0	43	336		50	16.800
Nakliyesi	-	-	-	-	2	Araba	100	200
Üstadiyesi	-	-	-	-	52	Amele	200	10.400
Yağlı boya ve üstadiyye	-	-	-	-	21	Kıyye	180	3.780
Pencereler için gerekli menteşe ile vida	-	-	-	-	168	-	4	772
Pencereler için gerekli mandal	-	-	-	-	126	-	2	352
TOPLAM								37.664

1920 ilkbaharında hapishanenin su yolları son derece tamire muhtaç bir hal almış olup, 12.600 kuruş masraf ile ihale usulü üzere tamir ettirilmiştir.⁵⁷ Yapılan inşaat ve tamiratın türü ve kullanılan malzemelerin miktar ve fiyatları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 8. Manisa Hapishanesi Su Yollarında Yapılacak Tamirat İçin Düzenlenen 22 Mayıs 1920 Tarihli Keş-i Sâni Defteri

İnşaat veya tamirat türü	Kullanılan malzemenin						Toplam fiyatı (kuruş)
	Adet	Ebadı			Miktarı	Birim fiyatı (kuruş)	
		Boy	En (metre)	Yükseklik (metre)			
Hapishanenin su yollarına yerleştirilen künk	260	-	-	-	-	8,00	2.080
Nisa hapishanesi su yollarına yerleştirilen künk	340	-	-	-	-	8,00	2.720
Nisa hapishanesi su yollarının kazılması	-	85	0,50	0,50	21,25	30,00	637,50
Muayyen adet su terazisinin tecdiden tamiri	5	-	-	-	-	300	1.500
Kale duvarındaki su deposunun tamiri	-	-	-	-	-	-	900
Künklerin yekdiğerine raptıyla su terazilerine gerekli çimento	-	-	-	-	104,15 kıyye	15	1.071,25
Künklerin yerlerine yerleştirilmesi ile amele ve üstadiyye	-	-	-	-	-	-	3.900

TOPLAM	13.308,75
İhale esnasında tenzilat olup çıkarılan miktar	708,75
Ödenmesi lazım gelen miktar	12.600

1.3. Yeni Bina Kiralanması

Hapishane olarak yeni bir bina kiralanması ihtiyacının en temel sebebi, hapishanelerin aşırı derecede izdihamlı olmalarına rağmen, mahpusların bir kısmının başka bir hapishaneye nakledilememesidir. Ülke genelinde hapishanelerin hemen hemen hepsinin kapasitelerinin çok üzerinde mahpus barındırılıyor olması bazı çözüm arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Nitekim 11 Şubat 1914'te Dahiliye Nazırı namına müsteşar imzasıyla yayınlanan umumi bir tebligat ile hafif suçlardan mahkum olan mahpusların kaza hapishanelerine nakledilmeleri, bu mümkün olamaz ise mutedil bir ücretle geçici olarak münasip binalar kiralanmasının uygun olacağı tebliğ edilmiştir.⁵⁸

Manisa hapishanesinin yetersizliği, bununla beraber ıslahat ve tamiratın gecikmesi dolayısı ile de ivedi bir çözüm olarak bazı tarihlerde bina kiralanması yoluna gidilmiştir. Mesela, 1907 senesinin sonlarında hapishanenin çok kalabalık olması dolayısı ile uyuz hastalığı ortaya çıkmış, önlem alınmazsa başka salgın hastalıkların da ortaya çıkma ihtimali dikkate alınarak belediye emlakinden çarşı yakınındaki Kurşunlu Han'ın kiralanması hususu Aydın ve Cezayir-i Bahr-ı Sefid vilayetleri adliye müfettişliğinden gönderilen telgrafnamede gündeme getirilmiştir. Öneme binaen mesele derhal Adliye Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti'ne iletilmiştir. Böylece mahpuslardan bir kısmı bu kiralanacak yeni binaya nakledilmek suretiyle izdihamın ve dolayısı ile yeni hastalıkların ortaya çıkmasının önüne geçilmek istenmiştir.⁵⁹

Yine 1911 senesi sonbaharında yeni bir bina kiralanması zorunluluğu hasıl olmuştur. Bu tarihlerde binası ancak 310 kişiyi barındıracak kapasitede olan hapishanede 580 kadar mahpusun barındırılmaya çalışıldığı ve bu izdihamdan dolayı da cünha ile mahkum bulunan 400 kişiye ait mahbusiyet hükümlerinin zorunluluktan dolayı ifa edilemeyerek icrasız bırakıldığı, bunun ise suç işleme oranlarının günden güne artmasına sebep teşkil ettiği Aydın Vilayeti Müdde-i Umûmîliği'nden gönderilen tahrirattan anlaşılmıştır. Bu sebepten bahis konusu mahpusların başka hapishanelere nakilleri de mümkün olmadığından bir an önce münasip bir binanın kiralanması gerektiği Adliye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta ifade edilmiştir.⁶⁰

1912'de kapasitesi en fazla 352 kişiyi barındırabilecek durumda iken mahkum sayısı 760'a kadar çıkmış olan Manisa hapishanesinde, bu izdihamı azaltabilmek için cinayet suçluları haricindeki hafif suçluların başka hapishanelere nakilleri düşünülmüştür. Bu tarihlerde hem çevre vilayetlerde hem de Aydın vilayeti dahilindeki liva ve kaza hapishanelerinde yer bulunmadığı için Manisa'da münasip binalar tespit edilerek

58 BOA, DH.MB. HPS., 149-10; BOA, DH.İ.U.M.EK., 2-86.

59 BOA, DH.TMIK.S., 71-29, lef 6.

60 BOA, DH.MB. HPS., 1-28, lef 4.

kıralanmasından başka çare kalmamıştır.⁶¹

2. Mahkumlar ve Tutuklular

2.1. Mahkum ve Tutukluların Sayısal Durumları

Osmanlı Devleti'nde vilayetlerin merkez ve kazalarındaki hapisane ve tevkifhanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin sayıları ve işledikleri suçların niteliği hakkında bilgi vermek için tanzim edilen defterler, XX. yüzyıl başlarına kadar Zaptiye Nezareti'ne gönderilmekteydi. 1909'dan sonra, Zaptiye Nezareti'nin kaldırılması ile bu defterler Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmeye başlanmıştır.⁶² Her senenin birbirini takip eden 4 ayı sonunda Mart, Temmuz ve Teşrinisani aylarının birinci gününde *yoklama cedveli* adıyla düzenlenerek Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bu 4 aylık defterlerden Osmanlı hapisanelerinde mevcut mahkum ve tutukluların sayısal durumları ve bazı nitelikleri tespit edilebilmektedir.⁶³

Manisa hapisanesi için de 4 aylık yoklama cetvelleri hazırlanmıştır. Ancak, bu cetvellerden bazılarında ulaşılabilmektedir. Buna göre Manisa hapisane ve tevkifhanesinde 21 Temmuz 1909 tarihinde yapılan yoklamadan 75'i müslim ve 6'sı gayrimüslim cinayetle, 48'i müslim ve 4'ü gayrimüslim cünha ile, borçtan dolayı da 1 gayrimüslim olmak üzere toplam 134 kişinin mahkumen mahpus olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sorgu dairesinde gözetim altında bulunan 62'si müslim, 9'u gayrimüslim; cinayet mahkemelerinde muhakemeleri görülmek üzere gözetim altında bulunan 117'si müslim ve 7'si gayrimüslim olmak üzere toplam 195 tutuklunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Böylece hapisanede 134, tevkifhanede 195 olmak üzere mahkum ve tutukluların toplam sayısı 329 kişi olarak tespit edilmiştir.⁶⁴

Aşağıdaki tablolarda bu mahpus ve tutukluların sayıları ve suç kategorileri verilmiştir:

Tablo 9. 21 Temmuz 1909 Tarihli Hapishane Yoklama Cetveli

Cinayetle mahkum mahpuslar			Cünha ve kabahat ile mahkum mahpuslar			Borçtan dolayı mahkum mahpuslar			Toplam mahpus sayısı
Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün	Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün	Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün	
75	6	81	48	4	52	0	1	1	134

61 BOA, DH.MB. HPS, 41-48.

62 Nurgül Bozkurt, "XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 21, (Bahar 2012), s. 265.

63 M. Güneş, "a.g.m.", s. 75.

64 BOA, DH.MUİ., 42-29, lef 4.

Tablo 10. 21 Temmuz 1909 Tarihli Tevkifhane Yoklama Cetveli

Tutukluların hangi dairelerde bulunduğu								Tutukluların sayısı		
Cünha mahkemesinde		Cinayet mahkemelerinde		Hey'et-i ithâmiyyede		Daire-i istintâkda		Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün
Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim			
0	0	117	7	0	0	62	9	179	16	195

1 Aralık 1909 tarihinde yapılan yoklamaya göre Manisa hapisanesinde, 113'ü müslim ve 6'sı gayrimüslim cinayetle, 13'ü müslim ve 3'ü gayrimüslim cünha ile, borçtan dolayı da 2 müslim olmak üzere toplam 137 mahkum mevcuttu. Ayrıca sorgu dairesinde gözaltında bulunan 41'i müslim, 15'i gayrimüslim; evrakları *hey'et-i ithamiyye*'ye gönderilmiş olan 10'u müslim, 3'ü gayrimüslim; cinayet mahkemelerinde muhakemeleri görülmek üzere gözaltında bulunan 104'ü müslim ve 8'i gayrimüslim; cünha derecesinde muhakeme altında bulunan 3 müslim olmak üzere toplam 184 tutuklu bulunmaktaydı. Böylece hapisanede 137, tevkifhanede 184 olmak üzere mahkum ve tutukluların toplam sayısı 321 kişi olarak tespit edilmiştir.⁶⁵

Aşağıdaki tablolarda bu mahpus ve tutukluların sayıları ve suç kategorileri verilmiştir:

Tablo 11. 1 Aralık 1909 Tarihli Hapishane Yoklama Cetveli

Cinayetle mahkum mahpuslar			Cünha ve kabahat ile mahkum mahpuslar			Borçtan dolayı mahkum mahpuslar			Toplam mahpus sayısı
Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün	Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün	Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün	
113	6	119	13	3	16	2	0	2	137

Tablo 12. 1 Aralık 1909 Tarihli Tevkifhane Yoklama Cetveli

Tutukluların hangi dairelerde bulunduğu								Tutukluların sayısı		
Cünha mahkemesinde		Cinayet mahkemelerinde		Hey'et-i ithâmiyyede		Daire-i istintâkda		Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün
Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim			
3	0	104	8	10	3	41	15	158	26	184

Ekim 1912 tarihi itibarıyla Manisa hapishanesi azami 350 kişi barındırabilecek genişlikte olmasına rağmen, hükümleri kesinlik kazandığı halde uzun süre uygun bir yere nakledilmeyen kürek mahkumları ve düşman saldırısına uğrayan Rodos hapishanesinden Anadolu'ya ihraç olunan mahkumlar ile ihtiyaten Bodrum hapishanesinden nakledilen mahkumlarla beraber tutuklu ve mahkum sayısı 743'e çıkmıştır. Tasavvuru bile düşünülmemeyen bu izdiham, hapishaneyi adeta *sefâletgâh*'a çevirmiştir. Hafif suç işlemiş mahkumların yazın zorunlu olarak hapishane bahçesinde yatıp kalkmaları bir nebze de olsa bu izdihamı hafifletmekte ise de kışın mecburen koşullara yerleştirilmeleri gerektiğinden ciddi sorunların yaşanacağı aşikar görülmüştür.⁶⁶ Kışın gelip çatmasına rağmen herhangi bir önlem alınmadığı gibi her geçen gün mahpus sayısı artmaya devam etmiş, Aralık 1912'de 796'ya ulaşmıştır.⁶⁷ 15 Ocak 1914 tarihinde ise Manisa hapishanesinde 746 erkek, 15 kadın olmak üzere toplam 761 mahpus bulunmakta idi.⁶⁸

14 Kasım 1914 tarihi itibarıyla Manisa hapishanesinde 248'i cinayetle, 53'ü cünha ve kabahatle, 1'i de borçtan dolayı mahkum olmak üzere toplam 302 mahkum bulunmakta idi. Bu tarihten itibaren dört ay içerisinde 33'ü cinayetle, 170'i cünha ve kabahatle, 6'sı da borçtan dolayı toplam 209 mahkum daha gelerek hapishanedeki mahkumların sayısı 511'e çıkmıştır. Bu mahkumlardan 209 tanesi dört ay içerisinde mahkumiyet süreleri biterek tahliye olunmuş, hapishanede Şubat ayı sonunda 232 mahkum kalmıştır.

14 Kasım 1914 tarihi itibarıyla Manisa hapishanesinde sadece cinayet suçundan 24 tutuklu varken bu tarihten itibaren dört ay içerisinde cinayet suçundan 82, cünhadan 9 olmak üzere toplam 91 tutuklu daha gelerek hapishanedeki tutukluların sayısı Şubat ayı sonunda 115'e çıkmıştır.

13 Mart 1915 itibarıyla 232'si mahkum, 115'i tutuklu olmak üzere Manisa hapishanesinde toplam 347 mahpus bulunmakta idi.

14 Kasım 1914 tarihi ile 13 Mart 1915 tarihleri arasında hapishanedeki mahkum ve tutukluların işledikleri suçları, cinsiyetleri ve sayısal durumlarını içeren yoklama cetvelleri,⁶⁹ aşağıda tablolar halinde verilmiştir:

Tablo 13. 14 Kasım 1914'ten 13 Mart 1915'e kadar Manisa Hapishanesindeki Mahkumların Dört Aylık Yoklama Cetveli

Cinayetle mahkum olanlar		Cünha ve kabahatle mahkum olanlar		Borçtan dolayı mahkum olanlar		Yekün	Açıklama
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		
243	5	53	0	0	1	302	14 Kasım 1914'te mevcut mahkumlar
33	0	152	18	6	0	209	Kasım 1914'ten itibaren 4 ay içerisinde gelen mahkumlar

66 BOA, DH.MB. HPS., 41-48, lef 4.

67 BOA, DH.MB. HPS., 41-48, lef 11.

68 BOA, DH.MB. HPS.M., 10-6, lef 13.

69 BOA, DH.MB. HPS., 153-8, lef 12.

276	5	205	18	6	1	511	Toplam
94	2	168	11	3	1	279	Kasım 1914'ten itibaren 4 ay içerisinde tahliye edilen mahkumlar
182	3	37	7	3	0	232	13 Mart 1915'te mevcut mahkumlar

Tablo 14. 14 Kasım 1914'ten 13 Mart 1915'e kadar Manisa Hapishanesindeki Tutukluların Dört Aylık Yoklama Cetveli

Cinayetle tutuklu olanlar		Cünha ile tutuklu olanlar		Yekün	Açıklama
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		
23	1	0	0	24	14 Kasım 1914'te mevcut tutuklular
82	0	7	2	91	Kasım 1914'ten itibaren 4 ay içerisinde gelen tutuklular
105	1	7	2	115	13 Mart 1915'te mevcut tutuklular

1 Mart 1917 tarihi itibarıyla Manisa hapishanesinde 210'u cinayetle, 27'si cünha ve kabahat ile mahkum olmak üzere toplam 237 mahkum bulunmakta idi. Bu tarihten itibaren dört ay içerisinde 37'si cinayetle, 67'si cünha ve kabahatten dolayı toplam 104 mahkum daha gelerek hapishanedeki mahkumların sayısı 341'e çıkmıştır. Bu mahkumlardan 119 tanesi dört ay içerisinde mahkumiyet süreleri biterek tahliye olunmuş, hapishanede 1 Temmuz 1917 tarihi itibarıyla 222 mahkum kalmıştır. Aynı tarihte hapishanede çeşitli suçlardan dolayı 140'ı erkek, 5'i kadın olmak üzere toplam 145 tutuklu mevcut idi. Böylece hapishanede 222'si mahkum, 145'i tutuklu olmak üzere toplam 367 mahpus bulunmakta idi.

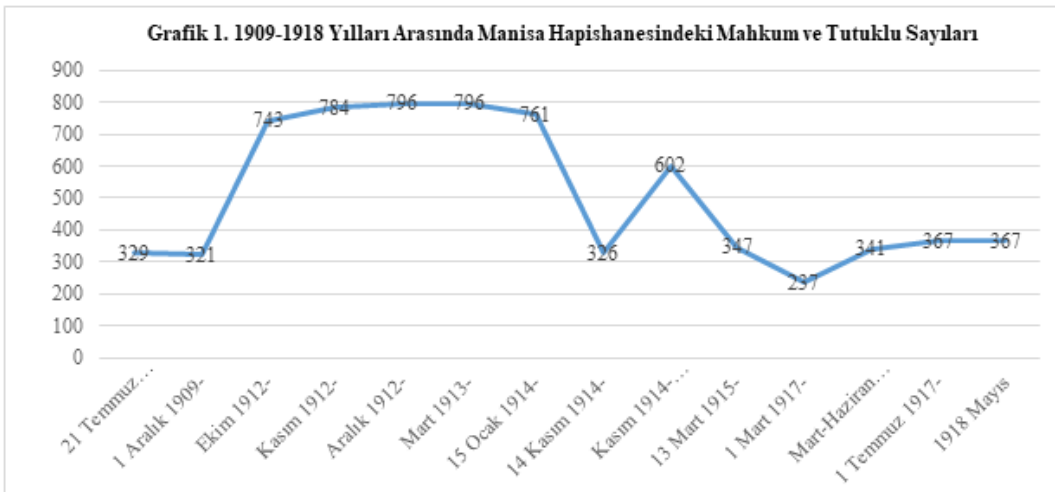
1 Mart 1917 ile 1 Temmuz 1917 tarihleri arasında hapishanedeki mahkum ve tutukluların işledikleri suçları, cinsiyetlerini ve sayısal durumlarını içeren yoklama cetvelleri⁷⁰ aşağıda tablo halinde verilmiştir.

70 BOA, DH.MB. HPS. M., 30-73, lef 1.

Tablo 15. 1 Mart 1917’den 1 Temmuz 1917’ye kadar Manisa Hapishanesindeki Mahkum ve Tutukluların Dört Aylık Yoklama Cetveli

Cinayetle mahkum olanlar			Cünha ve kabahatle mahkum olanlar			Genel toplam	Açıklama
Erkek		Yekün	Erkek	Kadın	Yekün		
210	0	210	17	10	27	237	1 Mart 1917’de mevcut mahkumlar
32	5	37	60	7	67	104	1 Mart 1917’den itibaren 4 ay içerisinde gelen mahkumlar
242	5	247	77	17	94	341	Toplam
57	2	59	54	6	60	119	1 Mart 1917’den itibaren 4 ay içerisinde tahliye edilen mahkumlar
185	3	188	23	11	34	222	1 Temmuz 1917’de mevcut mahkumlar
Çeşitli suçlardan tutuklu olanlar							
Erkek	Kadın		Yekün				
140	5		145				1 Temmuz 1917’de mevcut tutuklular

Yukarıda verilen bilgi ve rakamlar çerçevesinde Manisa hapishanesinde mahpus olan mahkum ve tutukluların 1909 senesinden 1918 senesine kadar yaklaşık 9 yıllık süre içerisindeki sayısal durumları şu şekilde gösterilebilir:

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında 1912 senesi sonbaharından 1914 senesi başlarına kadar mahpus sayısının çok ciddi bir artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere bu artışın sebebi, hükümleri kesinlik kazandığı halde uzun süre uygun bir yere nakledilmeyen kürek mahkumları ve düşman saldırısına uğrayan Rodos hapishanesinden Anadolu’ya ihraç olunan mahkumlar ile ihtiyaten Bodrum hapishanesinden nakledilen

mahkumların bir kısmının Manisa hapisanesine yerleştirilmeleri ile ilgili olmalıdır. Yine grafiğe bakıldığında normal şartlarda azami 350 mahpusu barındırabilecek kapasitede olan hapisanede, 1914 Kasımından 1915 Şubatına kadar geçen süre içerisinde ciddi bir artış görülmektedir.

Aydın vilayetindeki diğer hapisanelerle birlikte 18 Mayıs 1918’de Manisa hapisanesini de teftiş eden Dr. Poliç Bey’in raporundan elde edilen verilere dayanarak Saruhan sancağı Manisa kazasının ve sancak dahilindeki diğer kazaların hapisanelerindeki mahkum ve tutuklu sayıları mukayese edilebilmektedir. Buna göre bu tarihlerde Manisa kazası hapisanesi 222 mahkum ve 145 tutuklu olmak üzere toplam 367 kişi ile diğer kaza hapisanelerine göre çok daha kalabalık bir tablo sergilemektedir.⁷¹

2.2. Mahkum ve Tutukluların İşledikleri Suçlara Göre Dağılımı

Büyük ölçüde 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu’na dayanan 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu’na⁷² göre Osmanlı Devleti’nde cezaya çarptırılacak suçlar cinayet, cünha ve kabahat olarak üçe taksim edilmiştir.

Cinayet; idam, sürekli veya geçici küreğe konmak, kalebendlik, sürgün, ömür boyu rütbe ve memuriyetten men ve medeni haklardan mahrumiyet cezalarını gerektiren suçlardır.⁷³ Her ne kadar cinayet, gerek tarihi gerekse adli literatüre “adam öldürme” olarak yansımışsa da, Osmanlı Devleti’nde adam öldürme suçunun yanında eşkıyalık, rüşvet, cebren kız kaçıрма, tecavüz, kundakçılık, kürtaj, hırsızlık, darp ve yaralama, sahte para basmak ve piyasaya sürmek, devlet malını çalmak, sahtekarlık, eşkıyaya yardım ve yataklık gibi pek çok suç türü de cinayet suçu kapsamında değerlendirilmiştir.⁷⁴

Cünha; bir haftadan fazla hapis, geçici sürgün, memuriyetten uzaklaştırma ve para cezasını gerektiren suçlardır.⁷⁵ Hapis cezası, devlet hapisanelerinde mahkumiyet müddeti boyunca tevkif olunmaktır. Bunun müddeti, suçlunun hapse girişinden itibaren yirmi dört saatten başlayarak en fazla üç senedir. Suçlu, bulunduğu yerden bir başka yere, üç aydan üç seneye kadar sürgün edilmedir. Memuriyetten uzaklaştırma cezasına çarptırılanlar, üç aydan altı seneye kadar görevinden uzaklaştırılır ve bu süre zarfında maaşları kesilir. Memur olmayıp da bu cezaya çarptırılanlar hak etseler dahi memuriyete alınmazlar.⁷⁶

Kabahat, 24 saatten 1 haftaya kadar hapis ve 100 kuruşa kadar para cezasını gerektiren suçlardır.⁷⁷ Cünha ve kabahat kapsamına giren suçlar ise şunlardır: Yol tezkeresi ve pasaport sahtekarlığı, iğfal, yanıcı madde imal ve dağıtımı, tehdit, korkutmak amacıyla silah çekmek, hakaret ve iftira, devlet memuruna ve askerlere hakaret, mahkum kaçırmak, suçlulara yardım ve yataklıkta bulunmak, yetkisiz resmi görev icra etmek, kasıtsız adam yaralama,

71 Zafer Atar, “20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S.1, (Mart 2011), s. 96.

72 A. Bayındır, “a.g.m.”, s. 70.

73 *Düstûr*, 1. Tertib, C. 1, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289, s. 537.

74 Fatih Öztop, *II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014, s. 77-165.

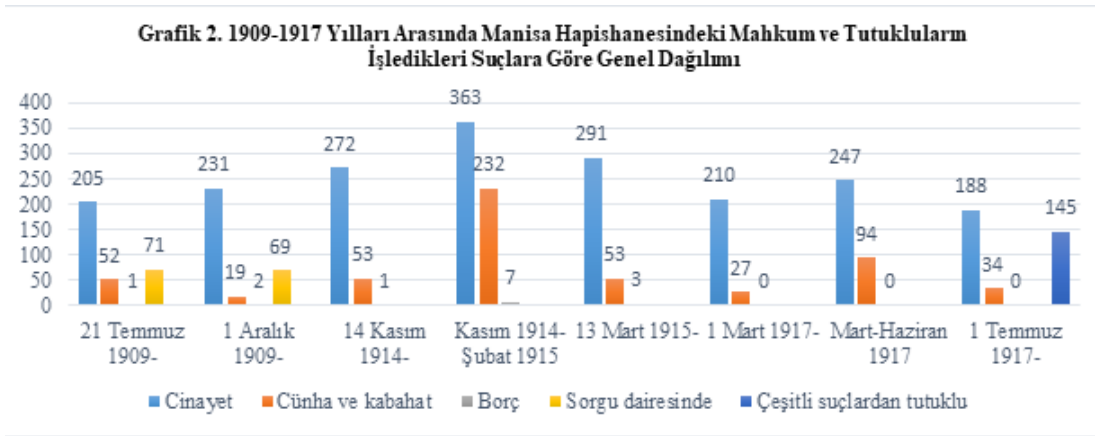
75 *Düstûr*, 1. Tertib, C. 1, s. 537.

76 F. Öztop, *a.g.t.*, s. 166.

77 *Düstûr*, 1. Tertib, C. 1, s. 537.

fuhşa teşvik ve alenen ahlak dışı eylem gerçekleştirmek, gençlere tacizde bulunmak ve ahlaksızlığa itmek, yalancı şahitlik, dolandırıcılık, adi hırsızlık, yankesicilik, adiyyen hayvan hırsızlığı, emniyeti suistimal, kumar ve piyango oynatmak, serserilik, sarhoşluk.⁷⁸

Daha önce de ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti'nde vilayetlerin merkez ve kazalarındaki hapisane ve tevkifhanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin nicel ve nitel durumları hakkında bilgi veren *yoklama cedveli* veya *yoklama defteri* olarak isimlendirilen kayıtlar vasıtasıyla bu tutuklu ve hükümlülerin işledikleri suçların türü hakkında bilgi edinebilmek mümkündür. Bu bağlamda Manisa hapisanesi için tertip edilmiş olan yoklama cetvellerine göre 1909-1917 yılları arasında tutuklu ve hükümlülerin işledikleri suçların dağılımları da çok genel olarak tespit edilebilmektedir. Bahis konusu cetvellerde mahpuslar, işledikleri suç türlerine göre; cinayet, cünha ve kabahat, deyn (borç) olmak üzere üç grupta tasnif edilmişlerdir. Aşağıdaki grafikte bu tasnife göre mahpusların dahil oldukları suç grubu ve sayısal dağılımları gösterilmiştir:

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında, Manisa hapishanesindeki mahkum ve tutukluların kahir ekseriyetinin cinayet suçundan mahpus oldukları anlaşılmaktadır. 1914 ve 1915 yılları arasında mahpus sayısının artmasına paralel olarak cinayet suçlularının da arttığı gözlemlenmektedir. Bu tarihlerde, Aydın vilayeti dahilinde Saruhan sancağının nüfusa oranla en çok cinayet vakasının meydana geldiği yer olduğuna dair tespitler de mevcuttur. Özellikle Manisa merkez kazasının, İzmir kazasının 1/5 oranında bir nüfusa sahip olmasına rağmen, neredeyse İzmir kazasında meydana gelen rakam kadar cinayete sahne olduğu⁷⁹ dikkate alındığında ve bu suçları işleyenlerin çoğunluğunun Manisa hapishanesinde mahpus oldukları düşünüldüğünde, mahkumların suç profili bağlamında cinayet suçunun en ön planda yer aldığı rahatlıkla söylenebilir.

Yine grafiğe bakıldığında, cünha ve kabahat suçlarından mahpus olanların, diğer yıllara göre 1915'te ciddi bir artış gösterdiği, borçtan dolayı mahpus olanların ise çok az sayıda oldukları anlaşılmaktadır.

1 Aralık 1909 tarihinde yapılan teftişte Manisa hapishanesindeki tutukluların büyük bir

78 F. Öztop, *a.g.t.*, s. 166-209.

79 F. Öztop, *a.g.t.*, s. 81.

kısımının cinayet suçu kapsamında değerlendirilen cebren ırza tecavüz ve kız kaçırma gibi suçlardan dolayı tevkif olundukları tespit edilmiştir.⁸⁰ 1911-1912 tarihlerine ait *Vukû 'ât-ı Cinâiye Cetvelleri*'ne yansıyan veriler de bu tür suçların fazlalığını göstermektedir. Nitekim bu cetvellere göre bu tarihlerde Aydın vilayeti içerisindeki dağılıma bakıldığında İzmir'de 26, Aydın'da 11, Denizli'de 15, Saruhan'da 40 ve Menteşe sancağında 7 kız kaçırma vakası olduğu görülmektedir. Saruhan'da meydana gelen vaka sayısı, Denizli, Menteşe ve Aydın sancaklarında meydana gelen vaka sayılarının toplamından daha da fazladır. Aynı şekilde tecavüz vakalarında da Saruhan sancağının başı çektiği görülmektedir.⁸¹

2.3. Kadın ve Çocuk Mahkumlar

15 Ocak 1914 tarihli bir sual varakasından anlaşıldığı kadarı ile Manisa merkez kazasında erkek hapisanesi ile aynı avlu içerisinde bir de kadınlara mahsus hapisane mevcuttu. Yine mezkur varakaya göre bu hapisane muhtemelen aynı avlu içerisinde olmakla birlikte müstakil bir bina dahilinde idi.⁸² Fiziki şartlar ve izdiham açısından erkek hapisanesinden daha iyi durumda olduğu tahmin edilen kadın hapisanesinin az da olsa tamire muhtaç bir halde olduğu anlaşılmaktadır. Yaklaşık 230 m² genişliğinde olan hapisanede bahis konusu sual varakasının tarihi olan 15 Ocak 1914'te 15 kadın mahpusun bulunduğu dikkate alındığında 15 metre kareye bir kişi düştüğü görülmektedir. Ancak daha sonraki tarihlerde, bilhassa Kasım 1914-Şubat 1915 arasında, kadın mahpus sayısı 26'ya kadar çıkmış olup bu sebepten, mekansal boyutta kısmi bir yoğunluk hasıl olmuştur. Bununla beraber, erkek hapisanesinde yaşandığı gibi bir izdiham söz konusu olmamış, dolayısı ile yeni bina inşası veya bina kiralama gibi arayışlar da söz konusu olmamıştır. Zaman zaman ortaya çıkan fiziki olumsuzluklar, tamiratla giderilmeye çalışılmıştır.

Manisa nisa hapisanesindeki kadın mahpusların sayısal durumlarına ve işledikleri suçların türlerine bakıldığında, karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 16. 1914-1917 Yılları Arasında Manisa Nisa Hapisanesindeki Mahkum ve Tutukluların Sayıları ve Suçlara Göre Dağılımı

Cinayet suçundan mahpus olanlar		Cünha ve kabahat suçundan mahpus olanlar		Borçtan dolayı mahpus olanlar		Yekün	Açıklama
Mahkum	Tutuklu	Mahkum	Tutuklu	Mahkum	Tutuklu		
-	-	-	-	-	-	15	15 Ocak 1914
5	1	-	-	1	-	7	14 Kasım 1914'te mevcut mahpus
5	-	18	2	1	-	26	Kasım 1914-Şubat 1915'te mevcut mahpus
3	1	7	2	-	-	13	13 Mart 1915'te mevcut mahpus

80 BOA, DH.MUİ., 39-29.

81 F. Öztop, *a.g.t.*, s. 115, 124.

82 BOA, DH.MB. HPS.M, 10-6, lef 13.

-	-	10	-	-	-	10	1 Mart 1917'de mevcut mahpus
5	-	17	-	-	-	22	Mart- Haziran 1917'de mevcut mahpus
3	-	11	-	Çeşitli suçlardan mahpus olanlar: 5		19	1 Temmuz 1917'de mevcut mahpus

Tabloya bakıldığında kadın mahpusların erkek mahpuslardan farklı olarak cinayet suçlarından ziyade cünha ve kabahat suçlarından hapis yattıkları anlaşılmaktadır. 1914 yılı başlarından 1917 yılı ortalarına kadar yaklaşık üç buçuk yıl içerisinde sayıları 7 ile 26 arasında değişen kadın mahpusların başında bu süre zarfında aylık 150 kuruş maaşla bir kadın gardiyan görev yapmaktaydı.⁸³

Manisa hapishanesinde sayıları çok fazla olmamakla beraber yaşları 18'den küçük mahkumlar da bulunmakta idi. 1880 tarihli Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamnamesi'nin 90. maddesinde “*on sekiz yaşını tekmil etmemiş olan çocuklar mevkûf buldukları halde gece ve gündüz sâir mahbûsînden bütün bütün ayrı bir mahalde ikâme ettirilecektir denilerek*”,⁸⁴ 18 yaşını doldurmamış olan çocuk mahkumların diğer mahkumlardan tamamen ayrı yerlerde ikamet ettirilecekleri hüküm altına alınmış idi. Ancak Manisa hapishanesinde bu kurala riayet edildiğine dair herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

5 Mart 1917 tarihinde Dahiliye Nezareti tarafından Aydın vilayeti valiliğine gönderilen bir telgraf ile vilayet dahilindeki hapishanelerde bulunan erkek ve kadın mahkumlardan 18 yaşından küçük olanların sayılarının, mahkumiyet müddetlerinin ve mahkumiyet müddetlerinin ne kadarını tamamladıklarının bildirilmesi istenmiştir.⁸⁵ Buna göre Manisa hapishanesinde 18 yaşından küçük olan 11 mahkumun isimleri, işledikleri suç türleri, mahkumiyet müddetleri, tutuklandıkları tarihler, geriye kalan mahkumiyet müddetleri ve doğum tarihlerini belirten bir cetvel hazırlanarak ilgili makama takdim edilmiştir. Bu mahkumlara dair bilgiler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 17. Manisa Hapishanesinde 18 Yaşından Küçük Olan Mahkumlar⁸⁶

Sıra no	İsmi	Suç türü	Mahkumiyet müddeti			Tutuklandığı tarih	Geri kalan müddeti			Doğum tarihi	Yaşı
			Gün	Ay	Sene		Gün	Ay	Sene		
1	Alaşehirli Nebi oğlu Hasan	I r z a tecavüz	0	7	1	29 Receb 1334	10	9	0	1317	16
2	Akhisarlı Mustafa b. Hüseyin	Katl	0	0	6	19 Receb 1333	0	2	4	1317	16

83 BOA, DH.MB. HPS., 85-52, lef 2.

84 BOA, Y.A.RES., 5-7, lef 3.

85 BOA, DH.MB. HPS., 158-52, lef 10.

86 BOA, DH.MB. HPS., 158-52, lef 6.

3	Manisa'dan Emin oğlu Hasan	Hırsızlık	0	9	0	28 Safer 1335	9	6	0	1316	17	
4	Sındırgı'dan Osman b. İsmail	Hırsızlık	0	6	1	21 Rebiulevvel 1334	2	4	0	1318	15	
5	Soma'dan Tevfik b. Ali Monla	Hırsızlık	10	9	1	22 Receb 1334	13	1	1	1316	17	
6	Manisa'dan Hacalaki (?) oğlu Hüseyin mahdumu Ali	Hırsızlık	0	6	1	13 Zilkade 1334	24	11	0	1316	17	
7	Manisa'dan Katırcı Cemil oğlu Halil	Hırsızlık	0	0	2	14 Safer 1334	25	8	0	1316	17	
8	Manisa'dan Hüseyin b. Muharrem	Hırsızlık	0	3	0	8 Rebiulevvel 1335	19	0	0	1316	17	
9	Kula'dan Mehmed b. Ahmed	Katl	0	6	7	7 Zilkade 1333	18	11	5	1316	17	
10	Kula'dan Ahmed b. Ömer	Katl	0	9	3	22 Rebiulevvel 1333	3	7	1	1318	15	
11	Kütahya'dan Ali Osman b. Kamil	İ r z a tecavüz	0	0	2	2 Cemaziyelahir 1333	2	5	1	0	1316	17

Yukarıdaki tabloya bakıldığında 18 yaşın altındaki mahkum çocukların yarısından fazlası hırsızlık, üç tanesi katl ve ikisi de ırza tecavüz suçlarından hüküm giymiştir. 3 aydan 7 yıla kadar değişen sürelerde hapis cezasına çarptırılan ve yaşları 15 ile 17 arasında değişen bu çocuk mahkumlar içerisinde en uzun hapis cezası 6 ve 7 yıl ile katl suçundan hüküm giyenlere verilmiştir. Yine tablodaki verilerden anlaşılacağı üzere, cetvelin ait olduğu tarih itibarıyla 18 yaşın altında kadın mahkum bulunmamaktadır.

3. Hapishanede Çıkan Olaylar ve Karşılaşılan Sorunlar

Manisa hapishanesinin gereğinden fazla kalabalık olması, gardiyan sayısının yetersiz olması ve mahkumların ihtiyaçlarının karşılanması hususundaki bir takım yetersizlikler vb. sebeplerden dolayı hapishanede bazı ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan olaylar yaşanmıştır. Bazen de bu olaylar isyan boyutunda kendisini göstermiştir.

Manisa Polis Komiserliği'nden Aydın Vilayeti Serkomiserliği'ne ve oradan da Zabtiye Nezareti'ne gönderilen 7 Şubat 1891 tarihli jurnal suretinden anlaşıldığı kadarıyla, hapishanede bulunan mahkumlar, 28 Ocak 1891 tarihinde saat 12 sıralarında kendilerine verilen ekmeğin esmer olduğunu beyan ve aç kaldıklarından bahisle bir araya gelerek bağırmağa başlamışlardır. Bütün pencerelerin camlarını kırdıktan sonra demir kapılarını da kırmaya kalkışmışlar, yapılan uyarılara rağmen iç damların (koğuşların) kapılarını kırarak avluya çıkmışlardır. Bunun üzerine gece saat birde jandarmalar tarafından açılan ateşten dolayı tutuklulardan Baba köylü Kör Ahmed sol kolundan, Akkocalı köyünden Kör Osman sağ kolundan, Tireli İstilya sağ dirseğinden, Yunddağı'nın Demirci köyünden Ramazan sol kolundan ve Koldereli Penayot, arkasından yaralanmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde bütün koğuşların kapılarının açık ve kilitlerinin kırılmış olmasına ve 2. Cinayet Tevkifhanesi'nin penceresinin kırılmış olmasına rağmen hiçbir tutuklunun firarına meydan

verilmemiştir.⁸⁷

13 Haziran 1907'de hapishanedeki mahpuslar arasında çıkan kavgada öldürme ve yaralama hadisesi meydana gelmiş, olayların büyümesine fırsat verilmeden derhal askerler tarafından müdahale edilerek hapishane abluka altına alınmıştır.⁸⁸

Saruhan mutasarrıfı tarafından Adliye Nezareti'ne gönderilen 11 Kasım 1912 tarihli tahriratta, Manisa hapishanesinin beşinci koğuşunda mahpuslar arasında çıkan kavgada birisi ağır, ikisi hafif olmak üzere üç mahpus yaralanmıştır. Sebebi araştırıldığında olayın, izdihamdan dolayı ortaya çıkan yatak kavgasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. En fazla 350 kişilik kapasitede olmasına rağmen 784 mahpusu barındırmak zorunda kalan, sağlık koşulları hiç de uygun olmayan çürük bir binada her bir 15-20 kişilik koğuşta 90'dan fazla kişinin balık istifi gibi barındırılmaya çalışıldığı, yatmak şöyle dursun ayak uzatmanın bile mümkün olmadığı bir yerde böyle hadiselerin kaçınılmaz olacağı muhakkaktır. Daha ciddi çatışmaların çıkmasına meydan vermemek için mahkumlardan bir kısmının, hiç olmazsa 150'sinin, diğer Anadolu vilayeti hapishanelerine nakillerine müsaade edilmesi Saruhan mutasarrıflığı tarafından Adliye Nezareti'ne arz edilmiştir.⁸⁹

18 Haziran 1913 tarihinde Manisa hapishanesindeki tutuklular arasında ağız dalaşı ile çıkan kavgada 15 seneye mahkum Alaşehirli Hüseyin isminde birisi öldürülmüş, iki kişi de hafif yaralanmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde kavganın şahsi husumetten kaynaklandığı, maktul Alaşehirli Hüseyin'in, Selimşahlar köyünden 15 seneye mahkum Nuri ve Manisa'dan keza 15 seneye mahkum Kasabın Osman ve Buldan'ın Günlü köyünden idama mahkum İbrahim isimli şahıslar tarafından katledildiği; hafif yaralıların da 15 seneye mahkum Asker Mustafa ve Çerkes Abdullah isimli şahıslar tarafından yaralandıkları tespit edilmiştir.⁹⁰

Hapishanede çıkan bu tür olayların, gardiyan sayısının yetersizliği ile birlikte gardiyanların maaşlarının azlığı dolayısı ile vazifelerini suistimal etmelerinden kaynaklandığı da tahmin edilmektedir. Nitekim yukarıda bahsi geçen olaylarla irtibatlı olarak, ateşli ve kesici silahların hapishaneye girdirilmesinde gardiyanların dahil olma ihtimali dikkate alınarak bunların 150 kuruş olan maaşlarının 200 kuruşa çıkarılması, böylece vazifelerini suistimale tevessül etmelerinin önüne geçilebileceği Manisa Jandarma Taburu Kumandanlığı tarafından ifade edilmiştir.⁹¹

3.1. Firar Teşebbüsü

Hapishanelerde zaman zaman yapılan yoklamalar ile firar olayları kısa süre içerisinde tespit edilmeye çalışılmıştır. *Mahbes katibi* tarafından yapılan yoklama işlemi sonunda kaleme alınan *yevmiye jurnalleri* taşra hapishanelerinden merkeze gönderilmekte idi.⁹² Ancak böyle bir uygulama, firar olaylarını engellemekten ziyade olayın tespitinden öteye gidememekteydi. Zira hapishanelerin fiziki şartları başta olmak üzere mahpusların firarına

87 BOA, Y.MTV., 47-190-3.

88 BOA, Y.PRK.ASK., 247-22.

89 BOA, DH.MB. HPS., 41-48, lef 10.

90 BOA, DH.MB. HPS., 148-35.

91 BOA, DH.MB. HPS., 89-9, lef 2.

92 U. Adak, *a.g.t.*, s. 75.

imkan sağlayacak pek çok etken söz konusu idi.

Manisa hapisane binasının sağlam ve güvenli olmaması, derme çatma eski yapılardan oluşması ve gardiyan sayısının yetersizliği gibi amillerden dolayı zaman zaman hapisaneden firar etmek isteyen şahıs ve gruplar olmuştur. Ayrıca sağlık ve iâşe başta olmak üzere mahkumların temel bazı ihtiyaçlarının karşılanamaması da bu firar teşebbüslerinde etkili olmuştur. Buna ilaveten bazı mahkumlar da Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya savaşına girdiği bir süreçte bunu fırsat bilerek, güya vatani savunmak adına cepheye gönderilmek maksadıyla hapisaneden kurtulup, sevk esnasında kaçmaya teşebbüs etme uyanıklığını göstermişlerdir.

Manisa hapisanesinde tespit edilen ilk firar hadisesi 1891 yılının Ocak ayında gerçekleşmiştir. Firari mahkumlar mahalli yetkililerin takibatı sonucunda kısa sürede yakalanmış, bu esnada kaçan mahkumlardan beş-altı kişi yaralanmıştır.⁹³

Belgelerden tespit edildiği kadarıyla hapisanede gerçekleşen bazı firar eylemlerine karışan mahkumlar ve eylemleri özet olarak şu şekildedir:

23 Temmuz 1908 tarihli bir belgeye göre, Manisa hapisanesinden daha önce firar edip yakalanması için takip edilen Kıbtî Salih Çavuş'un başına topladığı bazı şahıslarla çete oluşturduğu ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Vilayet Jandarma Kumandanı ile Kaymakam Mehmed Bey'in girişimleri sonucunda firari şaki Salih Çavuş ve bir adamı ölü olarak, Giritli Osman, Laz Hüseyin ve Rodoslu Kastî isimlerindeki üç adamı da sağ olarak ele geçirilmiştir.⁹⁴

Saruhan Müdde-i Umûmî Muavinliği'nden Manisa livası mutasarrıflığına verilen 13 Ekim 1912 tarihli müzekkeredeki hapisanenin harici koğuşlarından birisinin duvarının gece vakti mahkumlar tarafından delinerek firara teşebbüs edildiği haberi üzerine inceleme başlatılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde Bodrum ve Rodos'tan nakledilen 6 Arap ve 1 Rum'un, kaldıkları *dip koğuş* adı verilen odanın bahçe tarafındaki duvarı delmeye çalıştıkları anlaşılmış, derhal muhafız jandarmalar tarafından yakalanmışlardır.⁹⁵

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya savaşına girmesinden sonra diğer bazı hapisanelerde olduğu gibi Manisa hapisanesinde bulunan mahpus ve tutuklulardan da savaşa katılma talepleri gelmiş,⁹⁶ ancak bunların aslında amaçlarının vatan toprağını savunmak değil fırsattan istifade ederek firar etmek olduğu daha sonra anlaşılmıştır.⁹⁷

3.2. Nakiller

Manisa hapisanesinde izdihamdan, tahsisatın iâşeye yetersizliğinden ve bazı mahkumların serkeşane hareketlerde bulunmalarından dolayı zaman zaman mahkumlardan bir kısmının başka hapisanelere nakledilmeleri gündeme getirilmiştir.

19 Nisan 1888 tarihli belgeye göre, Manisa hapisanesinde serkeşane hareketlerde

93 U. Adak, *a.g.t.*, s. 75.

94 BOA, DH.TMIK.M., 273-41.

95 BOA, DH.MB. HPS., 41-48, lef 4.

96 BOA, DH.EUM. 3.Şb., 6-48.

97 BOA, DH.EUM. 3.Şb., 13-78.

bulunan 27 mahpusun Aydın vilayeti veya diğer vilayet hapisanelerinden birisine nakilleri hakkında Vilayet İstînâf Müdde-i Umûmîliği'nden bildirimde bulunulmuş ancak bir cevap alınamamıştır. Aciliyeti üzerine durum vilayet tarafından telgrafla Adliye Nezareti'ne bildirilmiş ancak alınan cevapta mahkumiyeti kesinleşmeyenlerin buldukları hapisanelerden başka bir yere nakillerinin caiz olamayacağı; bu gibi tutukluların yerlerinde kalmaları dahi mahzurlu olduğundan bunlardan en şerir olanlarının vilayet hapisanelerine nakillerinde beis olmadığından bunların hakkındaki hükümler kesinleşince merkez vilayet hapisanesine nakil olunmak üzere şimdilik buldukları hapisanede muhafazasına itina kılınması istenmiştir.⁹⁸

29 Ağustos 1889 tarihli bir belgeye göre, Saruhan Müdde-i Umûmîliği'nden Adliye Nezareti'ne gönderilen telgrafname ile Manisa hapisanesinin izdihamından ve tahsisatın işeye yetersizliğinden dolayı mevcut mahpuslardan 30 tanesinin İzmir hapisanesine nakline müsaade istenmiştir.⁹⁹

1912 yılı itibarıyla azami 352 kişiyi barındıracak kapasitede olan Manisa hapisanesinde mahkum sayısı hapisanenin kapasitesinin çok üstüne çıkarak 760'a kadar ulaşmış olduğundan bu izdihamı azaltabilmek için cinayet suçundan mahkum olanlar haricinde hafif suçlardan hüküm giymiş olanların başka hapisanelere nakilleri düşünülmüştür. **Önce** mevcut mahkumlardan mahkumiyetleri kesinleşen 150 kadarının Konya ve Ankara hapisanelerine nakilleri düşünülmüş ancak buralarda da izdiham sebebiyle nakil kabul edilemeyeceği anlaşılmıştır. Bunun üzerine 100 kadar mahpusun mümkünse Aydın vilayeti merkez hapisanesine veya vilayet dahilindeki diğer liva hapisanelerine dağıtılması, bu hususta ilgili hapisanelerin kabul etmemeleri ihtimali dikkate alınarak gerekli tedbirlerin biran önce alınması hususu Adliye Nazırı namına müsteşar tarafından Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.¹⁰⁰ Daha sonra ise bunların kaza hapisanelerine nakilleri öngörülmüştür. Bu bağlamda 20 mahkumun Bayındır kazası hapisanesine nakledilmesi Aydın vilayetinden gönderilen 26 Eylül 1912 tarihli tahriratla beyan edilmiş ise de, cinayet suçundan mahkum olanların kaza hapisanelerine nakillerinin caiz olmayacağı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Diğer kaza hapisaneleri de dışarıdan gelecek mahpusları barındıracak durumda olmadıklarından, Manisa'da müsait yerler tespit edilerek kiralanması yoluna gidilmiştir.¹⁰¹

Manisa hapisanesindeki bazı mahpusların münferid nakil taleplerinde buldukları da anlaşılmaktadır. Bu taleplerden birisi hırsızlık suçundan dolayı İzmir Divan-ı Harb-i Örfi'sinden mahkumen Manisa hapisanesinde tutuklu olan Antalyalı Süleyman oğlu İbrahim isimli şahıs tarafından yapılmıştır. İbrahim, nakil masrafının kendisi tarafından karşılanmak üzere geri kalan mahkumiyet süresini memleketine yakın olan Burdur hapisanesinde tamamlamak için Aydın valiliğine bir dilekçe vermiş ancak Adliye Nezareti'nden gönderilen cevapta mahkumların ancak zorunlu durumlarda nakil edilmelerinin söz konusu olduğu, böyle bir gerekçe ile lüzumsuz yere jandarmayı meşgul

98 BOA, DH.MKT., 1502-13; BOA, DH.MKT., 1493-76.

99 BOA, DH.MKT., 1652-86.

100 BOA, DH.MB. HPS., 41-48, lef 8.

101 BOA, DH.MB. HPS., 41-48, lef 2.

etmenin uygun olmayacağı ifade edilmiştir.¹⁰²

Bir diğer nakil talebi de yine İzmir Divan-ı Harb-i Örfi'si tarafından bir buçuk seneye mahkum edilerek Manisa hapishanesinde tutuklu olan Kasaba (Turgutlu) kazasının Gökkaya köyü ahalisinden Aşçı Mehmed oğlu Mehmed ile Abdullah oğlu Yusuf tarafından verilen dilekçe ile yapılmıştır. Bu şahıslar aileleri Kasaba kazasından Manisa'ya gelip gidemediklerinden, nakliye masrafları kendileri tarafından karşılanmak üzere geri kalan beşer aylık mahkumiyet sürelerini Kasaba hapishanesinde geçirebilmeleri için müsaade edilmesi talebinde bulunmuşlardır. Aydın valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda bu hususta bir mahzur olmadığı ifade edilmiştir.¹⁰³ Adliye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen cevapta ise cünha mahkumlarının vilayet dahilindeki bir hapishaneden diğerine nakillerinin esasen İstinâf Müdde-i Umûmîliği'nin sorumluluğunda olmasından dolayı meselenin Aydın İstinâf Müdde-i Umûmîliği'ne tebliğ edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁴ Bahis konusu nakil talebinin Aydın İstinâf Müdde-i Umûmîliği'nce uygun görülüp görülmemesi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Yukarıdaki her iki nakil talebinde dikkat çeken husus, hemen hemen aynı gerekçelerle talep edilmelerine rağmen bir önceki talebin kabul görmesi, diğerinin valilik tarafından uygun görülmesine rağmen İstinâf Müdde-i Umûmîliği'nin yetkisine havale edilmesidir. İlgili belgedeki "...cünha mahkûmlarının vilâyet dâhilinde bir habshânedan diğerine nakilleri esâsen İstinâf Müdde-i Umûmîliği'ne âid olmasına mebnî..." ifadesinden anlaşıldığı kadarı ile suçun türü ve nakledilecek hapishanenin aynı vilayet dahilinde olup olmaması burada belirleyici unsur olmalıdır.

1919'da Batı Anadolu'da ortaya çıkan Yunan işgali ve Kuvâ-yı Milliye askerlerinin müdahalesi ile mahkumların bir yerden bir yere nakledilmeleri risk oluşturmaya başlamıştır. Yunan işgali altındaki bölgelerde mahkumların bir yerden bir yere sevki yasak olmasına rağmen bazı kumandanların bu yasağa riayet etmedikleri gibi, bazı Kuvâ-yı Milliye askerlerinin de nakil esnasında mahkumları serbest bıraktıkları görülmektedir. Nitekim katl suçundan zanlı Süleyman ve arkadaşlarının Soma Mıntıka Kumandanlığı'nın muvafakatı ile Soma'dan Manisa hapishanesine nakillerine müsaade edilmiş, ırza tecavüz suçundan Soma hapishanesinde tutuklu olan Hüseyin ve arkadaşları Manisa tevkifhanesine nakil olunurlarken Kuvâ-yı Milliye askerleri tarafından serbest bırakılmışlardır.¹⁰⁵

3.3. Af Talepleri

Osmanlı Devleti'nde hapishanelerdeki izdihamın ve mahpusların devlete olan maliyetinin azaltılması başta olmak üzere çeşitli sebeplerden dolayı bazı zamanlarda genel veya şahsa özel aflar çıkarılmıştır.¹⁰⁶ Genel af padişahların cülus günlerinde, dini bayramlarda, kandillerde ilan edilmekteydi. Hapishanelerdeki izdihamı azaltmak için *sülûsân afvı* adı ile, mahkumiyet sürelerinin üçte ikisini tamamlamış olan mahkumların

102 BOA, DH.MB. HPS., 106-21.

103 BOA, DH.MB. HPS., 106-25, lef 1.

104 BOA, DH.MB. HPS., 106-25, lef 4.

105 BOA, DH.MB. HPS., 107-30, lef 5.

106 Danyal Tekdal, "Osmanlı Son Döneminde Bir Sancak Hapishanesinden Yansımalar: Birçok Yönüyle Malatya Merkez Hapishanesi", *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, 2022, s. 139.

geri kalan cezalarının affedilmesi yoluna da gidilmiştir.¹⁰⁷

Manisa hapishanesindeki mahkumlar tarafından da bazı gerekçelerle af talepleri olmuştur. Bunların bir kısmı mahkumiyetlerinin üçte ikisini tamamladığını, bir kısmı çok yaşlanmış olduğunu gerekçe göstererek, bir kısmı da herhangi bir gerekçesi olmaksızın padişahтан af edilmelerini talep etmişlerdir.

10 Eylül 1888 tarihinde Manisa hapishanesinde bulunan 33 mahkum, Mabeyn-i Hümayun Başkıtabet Dairesi'ne yazdıkları Arapça bir dilekçe ile, mahkumiyetlerinin üçte ikisini tamamladıkları, hatta içlerinde 15 seneye mahkum olup da 12 senedir mahpus olanlar olduğu halde hükümlerinin Mahkeme-i Temyiz'den henüz tasdik edilmemiş olduğunu ifade ederek padişah tarafından af talebinde bulunmuşlardır.¹⁰⁸

Bir mera meselesinden çıkan yaralama olayından dolayı 3 sene müddetle kürek cezasına mahkum olan maliye tahsildarlarından Çerkez İlyas isimli şahıs hapishanede bulunan bütün mahpuslar adına padişahın cülusu münasebetiyle af talebinde bulunmuş, ancak bu talep, affi gerektirecek bir sebebe müstenid olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir.¹⁰⁹

Katli suçundan dolayı 15 sene kürek cezasına mahkum edilerek Manisa hapishanesinde mahpus olan Suriye vilayetinin Duma kazasına bağlı Salbon köyü ahalisinden Mehmed bin Salih Murad isimli şahıs, 75 yaşında¹¹⁰ olduğunu beyan ederek cezasının geri kalan müddetinin affedilmesi talebinde bulunmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde bahis konusu şahsın hem yaşlı, hem de *ıslâh-ı nefis* olduğu dikkate alınarak af talebi uygun görülmüştür.¹¹¹

Hırsızlık suçundan dolayı 4 sene kürek cezasına çarptırılarak Manisa hapishanesinde mahpus olan Yüzbaşı Hayreddin Efendi'nin maluliyetinden dolayı geri kalan cezasının affedilmesi hususu Adliye Nezareti tarafından padişaha bildirilmiş, bu durum padişah tarafından uygun görülerek mezkur yüzbaşının geri kalan cezası affedilmiştir.¹¹²

3.4. Mahkumların İhtiyaçlarının Karşılanamaması ve Sağlık Sorunları

1897 yılı itibarıyla Manisa hapishanesine ilaç parası ile birlikte 85.820 kuruş tahsis edilmiştir. 13 Mart 1897'den 12 Haziran 1897'ye kadar (üç ay) bu meblağın 44.300 kuruşu harcanmış, geriye kalan 41.400 küsür kuruşun sene sonuna kadar ortaya çıkacak masraflara kifayet edemeyeceği anlaşılmıştır. Yani 1897 yılı itibarıyla Manisa hapishanesine tahsis edilen bir yıllık ödeneğin yaklaşık yarısı 3 ay içerisinde harcanmıştır. Bu durumda geriye kalan meblağın (41.400 kuruş) 9 ay içinde ortaya çıkacak masraflara kifayet etmeyeceği aşikar olduğundan Saruhan Sancağı İdare Meclisi tarafından tahsisata zam yapılması talep

107 U. Adak, *a.g.t.*, s. 77; G. Yıldız, *a.g.e.*, s. 298-300.

108 BOA, Y.MTV., 35-13. Osmanlı adliye teşkilatında yaşanan bu tür sorunlarla ilgili benzeri örnekler ve bu sorunların hapishanelere yansımalarına dair ayrıntılı bilgi için bkz., Fatmagül Demirel, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Yaşanan Sorunların Hapishanelere Yansımaları (1876-1909)", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, (Der. Noemı Levy - Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s. 190-199.

109 BOA, DH.H., 13-56.

110 Bir başka belgeye göre 87 yaşında. Bkz., BOA, DH.H., 69-3.

111 BOA, İ.AZN., 110-13.

112 BOA, DH.MB. HPS., 165-38.

edilmiş ancak, yapılan yazışmalar sonucunda olumsuz cevap alınmıştır.¹¹³

Hapishane tahsisatının yetersizliği aşikar olmakla beraber bu bağlamda en dikkat çeken husus mahkumların en temel ihtiyacı olan ekmeğin bile karşılanamamasıdır. Nitekim 21 Temmuz 1909 tarihinde yapılan teftiş neticesinde hapishanede bulunan toplam 329 mahkum ve tutukludan 175 kişiye üç gün boyunca tayinat verilmediğinden aç ve sefil kaldıkları tespit edilmiştir.¹¹⁴ Hapishanede yaşanan ekmeğin sıkıntısının bu tarihte ekmeğin fiyatının artmasından ve daha önce yalnız mahpuslardan muhtaç olanlara verilen tayinatın bu sene bütün mahkumlara verilmesinden kaynaklandığı, bu durumun yalnız Manisa hapishanesine özgü olmayıp Bodrum hapishanesinde daha belirgin olmak üzere Aydın vilayeti hapishanelerinin hemen hepsinde görüldüğü Aydın valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta ifade edilmiştir. Mahkumların ekmeğin ihtiyacının karşılanması için Aydın vilayeti muhasebesi tarafından iki alternatif sunulmuştur. Bunlardan birisi Aydın vilayeti genelinde ihtiyaç duyulan 170.828 kuruşun sarfına müsaade edilmesi, diğeri de mevcut mahpusların mensup oldukları köy ve kasabalardan harman mevsiminde buğday ve arpa gibi mahsullerden ianeten zahire toplattırılıp satılarak elde edilen gelirlerin mahpusların iaşesine harcanması idi. Bunlardan ikincisi, böyle bir uygulamanın devletin şanına yakışmayacağı düşüncesi ile kabul edilmemiştir.¹¹⁵

Sağlık koşulları zaten iyi olmayan hapishanede mahkumların kişisel temizliklerini yapabilmeleri açısından da sorunlar yaşanması kaçınılmazdı. Mahkumların banyo ihtiyaçlarının giderilmesi için hapishane içerisinde bir hamam bulunmasına rağmen bu hamam müzayede ile kiraya verilmiş olduğundan mahkumlar tarafından *istihmâm ücreti* adı ile bir ücret ödenerek kullanılabilirdi. Esas itibarıyla bir gasilhaneden ibaret olan bu hamamda mahpuslar gaz tenekelerinde ısıttıkları su ile burada yıkandıkları halde kendilerinden ücret talep edilmesi doğru bulunmamış, gasilhanenin kiraya verilmesinden vazgeçilmiştir.¹¹⁶

Mahkumlar içerisinde maddi durumu iyi olmayanlara ilaç yardımı yapılmakta idi. Nitekim Manisa Gureba Hastahanesi'nde tedavi edilen mahpusların ilaç parasından hastanenin R. 1329 yılı sonuna kadar (M. 13 Mart 1914) talebi olan 6.403 kuruş 10 paranın ödenmesi Saruhan mutasarrıflığından bildirilmiştir. *Hapishaneler Mu'âlecât-ı Osmânî Tertibi*'nden 1914 senesi için verilen tahsisat tamamen harcanarak bakiyeye kalmamış olduğundan, bahsi geçen meblağ ile diğer livalar için tahakkuk eden 6.000 kuruş civarındaki hapishaneler ilaç masrafının ödenmesi kapsamında 1914 senesi bütçesinde 12.000 kuruşluk bir havalenamenin 1914 senesi bitmeden evvel gönderilmesinin lazım geleceği Aydın vilayeti muhasebesi tarafından ifade edilmiştir.¹¹⁷

1917 yılında hapishanedeki hastalar için hapishane bünyesinde altışar yataklı iki oda tahsis edilmiş ve bu odaların tefrişi için gerekli eşya ve malzemeyi tedarik etmek üzere icap eden 25.564 kuruşluk keşif defteri hazırlanarak havalenamesinin celbi, liva

113 BOA, DH.TMIK.S., 17-30, lef 3.

114 BOA, DH.MUİ., 42-29.

115 BOA, DH.TMIK.S., 17-30, lef 3.

116 BOA, BEO., 3763-282182, lef 2.

117 BOA, DH.MB. HPS., 55-74, lef 2.

mutasarrıflığından Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.¹¹⁸

Manisa hapishanesinde izdihamdan mütevellid zaman zaman salgın hastalıklar da zuhur etmiştir. 1881 yılında her bir koğuşu en fazla 20-25 mahpusu barındırabilecek kapasitede olan Manisa hapishanesinin bu tarihlerde istiaab haddinin 4-5 katı olan 450 kadar mahpusu barındırmak zorunda kalması, özellikle sağlık açısından büyük tehdit oluşturmaktaydı. Nitekim bu sebepten 50 kadar mahpus uyuz vb. deri hastalıklarına yakalanmış, daha da kötüsü tifo gibi bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkabileceği endişesi belediye tabipliği tarafından rapor edilmiştir. Buna binaen hem mevcut hapishanesinin tamirine ve hem de yeni hapishane inşasına ihtiyaç duyulmuş, bunun için toplam 866,5 Osmanlı Lirası'nı muhtevi iki adet keşif defteri hazırlanmıştır. Bu meblağın da mal sandığından karşılanması mümkün olamayacağından, satılacak boş arazilerden elde edilen paradan karşılanması öngörülmüştür.¹¹⁹

1916 Temmuzunda Manisa hapishanesi ve tevkifhanesinde kolera hastalığı zuhur etmiş, mahpus ve tutuklular kordon altına alınmış olmalarından dolayı Temmuz yoklaması tam olarak yapılamamıştır.¹²⁰ Ancak hastalığa karşı alınan fenni tedbirler neticesinde 15 gün içerisinde hastalık tamamen bertaraf edilmiştir.¹²¹

4. Hapishane Personeli ve Personel Tedarik Sorunu

1880 tarihli Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamnamesi'nin 9. maddesine göre hapishane ve tevkifhanelerde icabına göre bir müdür, bir başkatip ve lüzumu kadar katip, bir başgardiyen, yeteri kadar gardiyen, tabip, çamaşırcı, hastane hademesi ve her hapishane için bir aşçı, bir imam ve kadınlara mahsus dairede kadın gardiyen bulunacağı belirtilmiştir.¹²² Ancak çok kalabalık bir mahpus ve tutuklu nüfusu barındırmasına rağmen Manisa hapishanesinin personeli, sadece müdür, katip ve gardiyanlardan oluşmakta, yukarıda zikredilen hizmetli ve görevliler bulunmamaktaydı. Belgelerden anlaşıldığı kadarı ile hapishane personeli, bir müdür, bir katip ve bir tanesi başgardiyen olmak üzere sayısı dönemine göre 11 ile 18 arasında değişen gardiyanlardan ibaretti. Hapishane personelinin mahpus ve tutuklu sayısı karşısında yetersiz kalması bir tarafa, ihtiyaç duyulmasına rağmen maaşı az bulunarak müdürlük ve gardiyanlık mesleğine rağbet edilmemesi personel istihdamı noktasında sorun oluşturmaktaydı. İstenilen vasıfta müdür¹²³ ve gardiyan bulunamaması da ayrı bir sorun teşkil etmekteydi. Bunun için hapishane personelinin maaşlarının artırılarak

118 BOA, DH.MB. HPS., 13-21, lef 3. Bu iki odanın tefrişi için gerekli eşya ve malzemelerin listesi için bkz., BOA, DH.MB. HPS., 13-21, lef 2.

119 BOA, ŞD., 289-39, lef 7.

120 BOA, DH.MB. HPS., 75-49, lef 2.

121 BOA, DH.MB. HPS., 75-49, lef 4.

122 BOA, Y.A.RES., 5-7, lef 3.

123 Cinayet suçundan 3 seneye mahkum edilmiş bir şahsın dahi müdür tayin edilmesi bu anlamda oldukça dikkat çekicidir. Nitekim 8 Temmuz 1913 tarihli bir belgeye göre bu tarihlerde önce 15 seneye, daha sonra da cinayet suçundan hüküm giyerek 3 seneye mahkum edilen Mehmed Efendi isimli şahıs Manisa hapishanesine müdür olarak atanmış ancak daha sonra bu nitelikte bir şahsın böyle bir göreve getirilmesinin caiz olmayacağı için azl edilerek yerine uygun birisinin atanması talep edilmiştir. Bkz., BOA, DH.MB. HPS., 88-18, lef 4.

cazip hale getirilmesine çalışılmış ancak tam anlamıyla istenilen sonuç alınamamıştır.¹²⁴

1913'te Manisa hapishanesi müdürü Mehmet Efendi'nin istifasından sonra, 400 kuruşluk müdür maaşını az bulup müdüriyete kimsenin talip olmaması ve Bodrum hapishanesinin tahliyesi ile burada vazifelendirilen 500 kuruş maaşlı gardiyanların redif hizmeti kapsamında silah altına alınma daveti üzerine gardiyanlığı bırakmaları, hapishanenin yönetimi ve güvenliğinin sağlanması noktasında sorunlar ortaya koymuştur. Zaman içerisinde üç misline çıkan mahpus sayısına rağmen gardiyan sayısının bu oranda artırılmaması, 14 gardiyanla hizmet vermeye devam edilmesi de hapishanede ortaya çıkan sorunların sebeplerinden birisi olmuştur.

Saruhan Müdde-i Umûmî Muavinliği'nden Manisa Livası mutasarrıflığına gönderilen 13 Ekim 1912 tarihli müzekkerede bu sorunların çözümlenebilmesi için yapılması gereken şeyler şu şekilde sıralanmıştır:

1. Rodos ve Bodrum'a nakledilen mahkumlarla beraber hükümleri kesinlik kazanmış olan ağır kürek mahkumlarından en az 150 mahkumun Anadolu vilayeti dahilindeki hapishanelere nakledilmesi,

2. 750 mahpusun barındığı bir hapishanenin müdürüne 400 kuruş gibi düşük bir maaş tahsis edilmesi müdürlük yapabilecek özelliklere sahip bir şahsın böyle bir göreve talip olmamasına sebep teşkil ettiğinden, müdüriyet maaşının daha cazip bir rakama yükseltilmesi; hiç olmazsa 600 kuruşa çıkarılması, kalemiye görevini yerine getiren katip maaşının da 400 kuruşa çıkarılması,

3. 14 adet gardiyanın hapishane işlerine ve iç güvenliğini sağlamaya yeterli olmayacağı aşikar olduğundan mahpus sayısına oranla sayılarının artırılması,

4. Hapishane tayinatının yetersizliği dolayısı ile ortaya çıkacak olumsuzlukların bertaraf edilmesi için bir an önce gerekli tedbirlerin alınması.¹²⁵

Yukarıda bahsedilen hususlardan bazılarının dikkate alınarak sorunların halledilmeye çalışıldığı ilgili makamlar arasındaki bazı yazışmalardan anlaşılmaktadır. Hapishane müdürü ve görevlilerinin maaşlarının artırılması ile gardiyan sayısının artırılması haricindeki meseleler öncelikle yazışmalara konu olmuştur. Ancak ileride de temas edileceği üzere bütün bu teşebbüsler kağıt üzerinde kalmış, somut çözümler ortaya konulamamıştır.

4.1. Hapishane Müdürleri

Boşalan hapishane müdürlüklerine, açılan imtihanla yeni müdür tayin edilmekteydi. Hapishane müdürlerinin yeterli derecede ceza kanununa vakıf, yönetici tecrübe ve kabiliyetine sahip, iyi ahlak sahibi ve dürüst kişiler arasından yapılan imtihanla seçilmesi esas idi.¹²⁶ Ancak, Manisa hapishanesinde görev yapan müdürlerden bazılarının bu bahsedilen özellikleri haiz oldukları söylenemez. Zira belgelerde adı geçen bazı müdürlerin görev

124 BOA, DH.MB. HPS., 85-52.

125 BOA, DH.MB. HPS., 41-48, lef 4.

126 BOA, DH.MB. HPS., 85-52.

ihmalinden¹²⁷ katilliğe¹²⁸ kadar bir takım suçlarla görevden alındıklarına şahit olmaktadır. Bununla birlikte haksız yere görevden alınıp, tekrar göreve iadesini isteyen hapishane müdürü de mevcuttur.¹²⁹

İhtiyaç duyulmasına rağmen hapishane müdürlüğüne, maaşının azlığından dolayı rağbet edilmemesinin, ister istemez müdürlükte aranan bazı kriterlerin göz ardı edilmesine sebep teşkil ettiğini tahmin ediyoruz. Daha önceden müdürlük yapmış olmak, başka bir ifade ile tecrübeli olmak, yeterli bir kriter olarak değerlendirilmekte idi. Nitekim 10 Ekim 1891 tarihli bir belgeye göre Murad isimli bir şahıs *hidemât-ı sâbıkasından ve zarûret hâlinde* bahsederek Manisa hapishanesi müdürlüğüne görevlendirilmesi talebiyle bir dilekçe takdim etmiştir.¹³⁰ Şahsın müracaatı, daha önceden birkaç sancak hapishanesinde müdürlük yapmış olması dolayısı ile hapishane yönetiminde tecrübeli olduğu dikkate alınarak kabul edilmiştir.¹³¹

4.2. Gardiyanlar

Gardiyanlar, okuyup yazmaya muktedir ve mümkün mertebe askerlik mesleğinde bulunarak küçük zabıtlık rütbesini almış olan kişiler arasında yapılan imtihanla seçilmekte idi.¹³²

Manisa hapishanesinde 1907 tarihi itibarıyla 12 gardiyan görev yapmaktaydı. Ancak bu tarihlerde tutuklu sayısı 670-680'den aşağıya düşmeyen hapishanedeki bu kadar çok tutuklunun muhafazası için gardiyan sayısı yeterli olamamaktaydı. Bunun için aylık 150 kuruş ile 8 gardiyanın daha görevlendirilmesi talep edilmiştir. Gardiyan azlığından dolayı hapishanenin muhafazası için Kışla-i Hümayûn'dan 20 ihtiyat askeri ilave edilmesi de düşünülmüş olmakla beraber bunun uygun olmayacağı ve hapishanenin iç güvenliğinin özellikle gardiyanlara ait bir görev olduğu dikkate alınarak gardiyan sayısının artırılmasında karar kılınmıştır.¹³³ Bu gardiyanların her birinin aylık maaşlarının yıllık toplamı olan 14.400 kuruşun hapishanenin içinde bulunan bakkal dükkanının daha önceden hazineye aktarılan kira bedelinden karşılanması kararlaştırılmıştır.¹³⁴ Fakat bahis konusu bakkal dükkanının 10.150 kuruştan ibaret olan senelik kirasının ancak 6 gardiyanın toplam senelik maaşı olan 10.800 kuruşu karşılayabileceğinden, daha önceden kararlaştırılan gardiyan sayısı 8'den

127 Daha önce Manisa hapishanesinde müdürlük yapmış olan Hafız Mehmed Efendi, hapishanenin başgardiyanı Süleyman Efendi ile birlikte, hapishanede mahkum olan Selendi köyünden Osman ile Alaybey mahallesinden Giritli Ahmet isimli şahısların firarlarında ihmalleri olduğu gerekçesi ile görevden alınarak haklarında tahkikat ve takibat başlatılmıştır. BOA, BEO., 4227-316985; BOA, DH.MB. HPS., 72-20.

128 BOA, DH.MB. HPS., 88-18.

129 Uzun süre Manisa hapishanesi müdüriyetinde istihdam edildiği halde haksız yere azl edilerek yerine başka birisi müdüriyete getirilmiş olan Mehmed isimli şahsın memuriyetinin iadesini talep ettiği dilekçesi için bkz., BOA, DH.MKT., 1702-13.

130 BOA, DH.MKT., 1876-15.

131 BOA, DH.MKT., 1883-52.

132 BOA, DH.MB. HPS., 85-52.

133 BOA, İ.DH., 1454-4; BOA, DH.MKT., 1119-43.

134 BOA, DH.MKT., 1119-43.

6'ya düşürülmüştür.¹³⁵

1913'te Bodrum hapishanesi gardiyanlarından olup geçici olarak Manisa hapishanesinde görevlendirilmiş olan bir başgardiyan ile iki gardiyanın tekrar Bodrum'a görevlendirilmesi üzerine acilen 2 gardiyanın tayin edilmesi Manisa hapishanesi müdüriyetinden verilen müzekkere ile talep edilmiştir.¹³⁶ Zaten binası eski ve çok kalabalık bir halde olması münasebetiyle mahpusların kolayca firarına müsait olan Manisa hapishanesinin iç güvenliğini sağlamak için aylık 150'şer kuruşluk maaş ile 2 gardiyan tayin edilmesi talebi Saruhan mutasarrıflığından Aydın valiliğine oradan da Dahiliye Nezareti'ne iletilmiştir. Verilen cevapta 2 gardiyanın görevlendirilmesi uygun görülmüş ve bu gardiyanların göreve başlayacakları 1913 senesi Eylülünden itibaren her birinin 12 aylık maaşı olan 1.800 kuruşun havalenamesi hazırlanarak gönderilmiştir.¹³⁷

Belgelerden tespit edilebildiği kadarıyla Manisa hapishanesinde görevli memurların isimleri ve tayin edildikleri tarihler şu şekildedir:

Tablo 18. Manisa Hapishanesinde Görevli Memurlar¹³⁸

Adet	Memuriyet türü	Tayin tarihi	İsmi
1	Hapishane müdürü	5 Haziran 1911	Hüseyin Hulusi Efendi
1	Hapishane müdürü	24 Ağustos 1913	Ramazan Efendi (Daha önce vekaleten müdürlük yapan eski Katip Hüseyin Hüsnü Efendi'nin yerine) ^{1*}
1	Hapishane katibi	26 Kasım 1905	Hüsnü Efendi
1	Hapishane katibi	25 Aralık 1913	Mehmed Emin Efendi (Mustafa Efendi'nin yerine) ^{2*}
1	Başgardiyan	20 Eylül 1911	Mehmed Onbaşı
1	Gardiyan	17 Eylül 1911	Çirkinoğlu Osman
1	Gardiyan	1 Ekim 1911	Süleyman oğlu Mehmed Çavuş
1	Gardiyan	17 Aralık 1911	İbrahim Efendi
1	Gardiyan	29 Eylül 1911	Şakir oğlu Osman
1	Gardiyan	4 Mart 1909	Giridli Mustafa
1	Gardiyan	14 Ocak 1912	Mercan oğlu Ali Osman
1	Gardiyan	23 Nisan 1908	Filibeli Emin bin Hasan
1	Gardiyan	23 Aralık 1909	İlyas Ağa
1	Gardiyan	1 Mayıs 1906	Hafız Mehmed Hâdi
1	Gardiyan	19 Aralık 1911	Hüseyin
1	Gardiyan	29 Ekim 1911	Kürt Ahmed
1	Gardiyan	11 Temmuz 1911	Talib Ağa
1	Nisa gardiyanı	22 Ekim 1911	Bafralı (?) Hasan zevcesi Safiye Hatun

135 BOA, BEO., 3052-228893.

136 BOA, DH.MB. HPS., 89-9, lef 2.

137 BOA, DH.MB. HPS., 89-9, lef 3.

138 BOA, DH.MB. HPS., 85-52.

4.3. Hapishane Görevlilerinin Maaşları

Manisa hapishanesinde görev yapan personelin maaşlarının zaman içerisinde yetersiz görülmeye başlaması, maaşların artırılması taleplerinin sık sık gündeme getirilmesine sebep olmuştur. Nitekim 3 Ocak 1912 tarihinde Manisa hapishanesi memurlarının maaşlarının azlığından dolayı istenen vasıfları haiz kimselerin hapishane memuriyetine rağbet etmeyeceklerinden bahisle 150 kuruştan ibaret olan gardiyan maaşının hiç olmazsa 200 kuruşa çıkarılması hususu Manisa mutasarrıflığı vasıtasıyla talep edilmiştir. Bu teklif pek olumlu karşılanmamış olmakla birlikte, bu talebin ancak bütün hapishane memur ve görevlileri ile ilgili olarak Meclis-i Mebusan'ca kararlaştırılan zam teklifinin kabulü halinde dikkate alınacağı kararı çıkmıştır. Bu tarihlerde Manisa hapishanesinde görev yapan personelin artırılmasını istedikleri mevcut maaşları şu şekilde idi:

Tablo 19. 25 Ocak 1912 Tarihi İtibarıyla Manisa Hapishanesinde Görev Yapan Personelin Maaşları¹³⁹

Memuriyet türü	Adet	Aylık maaşı (kuruş)
Hapishane müdürü	1	400
Hapishane katibi	1	250
Başgardiyan	1	300
Gardiyan	12	150
Nisa gardiyanı	1	150

1916 yılı sonbaharında Manisa hapishanesi gardiyanları pahalılıktan dolayı aylık 150'şer kuruş maaşla geçinemediklerinden hapishane tayinatından kendilerine günlük birer çift ekmek verilmesini talep etmişlerdir. Aksi takdirde hapishanedeki mevcut 15 gardiyandan bazılarının görevi bırakacağı anlaşılmıştır. Saruhan mutasarrıflığından Dahiliye'ye gönderilen tahriratta, 4 gardiyanın açığa alınarak bunlardan kalacak maaşların geri kalan 11 gardiyana eşit olarak taksim edilmesi talep edilmiştir. Konuyla ilgili yapılan yazışmalar neticesinde, gardiyanlar maaşla istihdam olundukları için kendilerine hapishane tayinatından ekmek verilmesi uygun görülmemiştir. Görevi bırakacak gardiyanların yerine bu maaşla çalışacak gardiyan bulunamayacağı dikkate alınarak, daha sonra gardiyan talep edilmemek şartıyla 4 gardiyanın çıkarılarak bunlardan yapılacak tasarrufun diğer 11 gardiyana dağıtılması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁰

Gardiyanlar tarafından 1912 yılında talep edilen zam yaklaşık 5 yıl 4 ay sonra yani Mayıs 1917'de ancak yapılabilmektedir.¹⁴¹ Manisa hapishanesinin gardiyanlarının çoğunun 200 kuruş maaşla geçinemediklerinden dolayı istifa ettikleri ve ekmek parasını bile karşılayamayacak derecede az olan bu maaşa memur bulmanın çok zor olduğu anlaşılmaktadır. Mahpusların idare ve güvenliğinin 4 gardiyanın elinde kalıp bunların da böyle giderse bırakıp gidecekleri aşikar olduğu anlaşıldığından buna meydan vermemek ve gardiyanların sayısını artırabilmek için maaşlarının 300 kuruşa çıkarılması ve 1917 Mayıs ayından itibaren 4 aylık maaş farklarının ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bu yeni artışa göre

139 BOA, DH.MB. HPS., 85-52, lef 2.

140 BOA, DH.MB. HPS., 92-38.

141 BOA, DH.MB. HPS., 159-3, lef 1.

gardiyanların ve diğer hapishane görevlilerinin maaşları şu şekilde idi:

Tablo 20. Mayıs 1917 Tarihi İtibarıyla Manisa Hapishanesinde Görev Yapan Personelin Maaşları¹⁴²

Memuriyet türü	Adet	Aylık maaşı (kuruş)
Hapishane müdürü	1	600
Hapishane katibi	1	400
Başgardiyan	1	400
Gardiyan	14	300
Nisa gardiyanı	1	200

Her ne kadar maaşlara zam yapılsa da bu zamlar, zaman içerisinde erimeye başlamış, çok geçmeden yeni zam talepleri gündeme getirilmiştir. Nitekim 31 Ağustos 1918 tarihinde Aydın valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta 300 kuruş gibi düşük bir maaşla gardiyan bulabilmenin mümkün olamayacağı için Manisa hapishanesinde mevcut gardiyan sayısının azaltılarak, gardiyanlar ve diğer hapishane görevlilerinin maaşlarında iyileştirme yapılması talebinde bulunulmuştur. Bu tarihlerde 350'den fazla mahpusun yer aldığı Manisa hapishanesinde 10 gardiyan görev yapmakta ise de bunların bir kısmının işe güce yaramayacak derecede yaşlı kimseler oldukları dikkate alınarak 5 tanesinin çıkarılması düşünülmüştür. Çıkarılan bu gardiyanlardan artacak olan aylık 1500 kuruşun 200 kuruşu müdür, 200 kuruşu başgardiyan maaşlarına; 100 kuruşunun katip ve geri kalan 1000 kuruşunun da 5 adet gardiyanın maaşına ilave edilmesi, böylece müdür maaşının 800, başgardiyan maaşının 600, katip maaşının 500, gardiyan maaşının da 300 kuruşa çıkarılması öngörülmüştür.¹⁴³

Batı Anadolu'da Yunan işgalinin gerçekleştiği tarihlerde, maaşlarının azlığı ya da ödenmemesi dolayısı ile Manisa hapishanesindeki gardiyanların bu görevden ayrılmaları, müdahale için hiçbir fırsatı kaçırmayan Yunanların hapishaneye el koymaları gibi bir durumla karşı karşıya kalma riskini de ortaya koyuyordu.¹⁴⁴

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başta fiziksel yetersizlikler olmak üzere, olumsuz sağlık koşulları, güvenlik tedbirlerinin yetersizliği ve iaşe sıkıntısı gibi sorunlar ülke genelindeki hemen hemen bütün hapishanelerin çözüm bekleyen ortak sorunları olmuştur. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyıl başlarında Manisa hapishanesi de bu ortak sorunların yaşandığı bir hapishane olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk bilgilerine 1870 yılında rastladığımız Manisa hapishanesinin bu yıllarda son derece iptidai ve ihtiyaca cevap vermekten çok uzak bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. 1914 yılına ait bir sual varakasından anlaşıldığı kadarıyla bu tarihlerde hapishane binası, hükümet konağının dışında, Kışla-i Osmânî civarında, arazisi çok kıymetli olmayan bir mevkide yer almaktadır. Erkeklerle mahsus hapishane ile birlikte ayrıca bir de kadın hapishanesinin

142 BOA, DH.MB. HPS., 159-3, lef 2.

143 BOA, DH.MB. HPS., 93-35, lef 135.

144 BOA, DH.MB. HPS., 83-3, lef 2.

mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Erkek hapishanesi 893 m²; bahçe ve diğer müştemilâtı ile beraber 2444 m², kadın hapishanesi ise 229,8 m² genişliğindedir.

Manisa hapishanesi ile ilgili arşiv belgelerinin büyük çoğunluğu hapishanenin yetersizliği sebebiyle ıslah ve tamiri konularıyla ilgilidir. Fiziki yetersizlikler başta olmak üzere, beraberinde getirdiği sağlık sorunları mevcut binanın yeni koşullar ilave edilerek genişletilmesi bağlamında tamirata tabi tutulmasını zorunlu kılmıştır. Manisa hapishanesinin tamiratı ile ilgili ilk belgeler 1879 yılına aittir. Mevcut hapishanenin yetersizliği, bununla beraber ıslahat ve tamiratın gecikmesi dolayısı ile ivedi bir çözüm olarak bazı tarihlerde bina kiralanması yoluna da gidilmiştir. Ülke genelinde hapishanelerin aşırı derecede izdihamlı olmaları dolayısı ile mahpusların bir kısmının başka bir hapishaneye nakledilememesi, hapishane olarak yeni bir bina kiralanması ihtiyacının en temel sebebinin oluşturmıştır.

1909-1918 yılları arasında Manisa hapishanesindeki mahkum ve tutukluların sayılarına bakıldığında çok değişken rakamlar gözlemlenmektedir. 1909'da 320'lerde seyreden mahpus sayısı 1912 sonlarından 1914 başlarına kadar 796'lara kadar yükselmiştir. Bu durumun, uzun süre uygun bir yere nakledilmeyen kürek mahkumları ve düşman saldırısına uğrayan Rodos hapishanesinden Anadolu'ya ihraç olunan mahkumlar ile ihtiyaten Bodrum hapishanesinden nakledilen mahkumların bir kısmının Manisa hapishanesine yerleştirilmeleri ile ilgili olduğu tahmin edilmektedir. 1914 Kasımında tekrar eski rakamlara düşen mahpus sayısı 1915 Şubatına kadar geçen süre içerisinde yine ciddi bir artış göstererek 600'lere çıkmıştır. 1917 Mart başlarında 237 ile en düşük seviyeye inen mahpus sayısı 1918'e kadar 341-367 arasında seyretmiştir.

1909-1917 yılları arasında Manisa hapishanesindeki mahkum ve tutukluların ekseriyetinin cinayet suçundan mahpus oldukları tespit edilmiştir. 1914-1915 yılları arasında mahpus sayısının artmasına paralel olarak cinayet suçlularının diğer zamanlara göre daha da arttığı gözlemlenmektedir. Cinayet suçu kapsamında değerlendirilen suçlar içerisinde cebren ırza tecavüz ve kız kaçırma gibi suçların başı çektiği görülmektedir. Cünha ve kabahat suçlarından mahpus olanların diğer yıllara göre 1915'te ciddi bir artış gösterdiği, borçtan dolayı mahpus olanların ise çok az sayıda oldukları anlaşılmaktadır.

Manisa hapishanesinin, gereğinden fazla kalabalık olması, gardiyan sayısının yetersiz olması ve mahkumların ihtiyaçlarının karşılanması hususundaki bir takım yetersizlikler vb. sebeplerden dolayı hapishanede bazı ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan olaylar yaşanmıştır. Bazen de bu olaylar isyan boyutunda kendisini göstermiştir.

Hapishane binasının sağlam ve güvenli olmaması, derme çatma eski yapılardan oluşması, ve gardiyan sayısının yetersizliği gibi amillerden dolayı zaman zaman hapishaneden firar etmek isteyen şahıs ve gruplar olmuştur. Ayrıca sağlık ve iaşe başta olmak üzere mahkumların temel bazı ihtiyaçlarının karşılanamaması da bu firar teşebbüslerinde etkili olmuştur.

Manisa hapishanesinde izdihamdan, tahsisatın iaşeye yetersizliğinden ve bazı mahkumların serkeşane hareketlerde bulunmalarından dolayı zaman zaman mahkumlardan bir kısmının başka hapishanelere nakledilmeleri gündeme getirilmiştir.

Manisa hapishanesindeki mahkumlar tarafından bazı gerekçelerle af talepleri de olmuştur. Bunların bir kısmı mahkumiyetlerinin üçte ikisini tamamladığını, bir kısmı çok

yaşlanmış olduğunu gerekçe göstererek, bir kısmı da herhangi bir gerekçesi olmaksızın padişahın af edilmelerini talep etmişlerdir.

Ülke genelindeki diğer hapisanelerde olduğu gibi, Manisa hapishanesindeki mahpusların bazı temel ihtiyaçlarının karşılanması hususunda da ciddi sorunlar yaşanmıştır. Hapishane tahsisatının yetersizliği aşikar olmakla beraber bu bağlamda en dikkat çeken husus mahkumların en temel ihtiyacı olan ekmeğin bile karşılanamamasıdır. Mahkumlar içerisinde maddi durumu iyi olmayanlara ilaç yardımı yapılmış, hasta olanlar için hapishane içerisinde odalar tahsis edilmiş olmasına rağmen sağlık alanında da sorunlar eksik olmamıştır. İzdihamdan dolayı bazı zamanlarda salgın hastalıklar da ortaya çıkmıştır.

Manisa hapishanesi, çok kalabalık bir mahkum ve tutuklu nüfusu barındırmasına rağmen yönetimi ve güvenliği açısından yeterli sayıda personele sahip değildi. Belgelerden anlaşıldığı kadarı ile hapishane personeli, bir müdür, bir katip ve bir tanesi başgardiyen olmak üzere sayısı dönemine göre 11 ile 18 arasında değişen gardiyanlardan oluşmaktaydı. Hapishane personelinin mahkum ve tutuklu sayısı karşısında yetersiz kalması bir tarafa, ihtiyaç duyulmasına rağmen maaşı az bulunarak müdürlük ve gardiyanlık mesleğine rağbet edilmemesi personel istihdamı noktasında sorun oluşturmaktaydı. İstenilen vasıfta müdür ve gardiyan bulunamaması da ayrı bir sorun teşkil etmekteydi. Bunun için hapishane personelinin maaşlarının artırılarak cazip hale getirilmesine çalışılmış ancak tam anlamıyla istenilen sonuç elde edilememiştir.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

BOA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)

BEO. (Bab-1 Ali Evrak Odası Evrakı), 3052-228893; 3763-282182; 4227-316985.

DH.EUM. 3.Şb. (Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Üçüncü Şube Evrakı), 6-48; 13-78.

DH.H. (Dahiliye Nezareti, Hukuk Kalemi Evrakı), 13-56; 69-3.

DH.İ.UM.EK. (Dahiliye Nezareti, İdare-i Umumiye Ekleri Evrakı), 2-86.

DH.MB. HPS. (Dahiliye Nezareti, Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı), 1-28; 4-22; 9-41; 13-21; 13-37; 17-55; 41-48; 55-74; 72-20; 75-49; 83-3; 85-52; 88-18; 89-9; 92-38; 93-35; 106-21; 106-25; 107-30; 114-30; 118-1; 148-35; 149-10; 153-8; 158-52; 159-3; 161-46; 163-19; 165-38; 166-1; 166-5.

DH.MB. HPS. M. (Dahiliye Nezareti, Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik Evrakı), 10-6; 16-50; 25-26; 30-73.

DH.MKT. (Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi Evrakı), 38-1; 1033-47; 1119-43; 1312-63; 1493-76; 1502-13; 1652-86; 1702-13; 1876-15; 1883-52; 1961-43; 1978-84; 2022-89; 2058-3.

DH.MUİ. (Dahiliye Nezareti, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı), 39-29; 42-29.

DH.TMIK.M. (Dahiliye Nezareti, Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat

Evrakı), 273-41.

DH.TMIK.S. (Dahiliye Nezareti, Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Evrakı), 17-30; 25-24; 56-39; 71-29.

İ.AZN. (İrâde, Adliye ve Mezâhib Evrakı), 110-13.

İ.DH. (İrâde, Dahiliye Evrakı), 1303-35; 1454-4.

İ.ŞD. (İrâde, Şûrâ-yı Devlet Evrakı), 47-2589.

ŞD. (Şûrâ-yı Devlet Evrakı), 289-39; 1375-64.

Y.A.RES. (Yıldız, Sadâret Resmi Evrakı), 5-7.

Y.MTV. (Yıldız, Mütenevvi Maruzât Evrakı), 35-13-1; 47-190-3

Y.PRK.ASK. (Yıldız, Perakende Askeri Maruzâtı Evrakı), 247-22.

Telif ve Tetkik Eserler

Adak, Ufuk, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.

Aksu, Şener, "Otorite-Yaşamaları İlişkisinde Hapishanenin Yeri", *Hapishane Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali - Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 59-68.

Atar, Fahreddin, *İslâm Adliye Teşkilâtı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Atar, Zafer, "20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S.1, (Mart 2011), s. 87-102.

Bardakoğlu, Ali, "Hapis", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 16, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 54-55.

Bayındır, Abdülaziz, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 69-82.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 3, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1968.

Bozkurt, Gülnihâl, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, TTK. Yayınları, Ankara 1996.

Bozkurt, Nurgül, "XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 21, (Bahar 2012), s. 261-277.

Demirbaş, Timur, "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", *Hapishane Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali - Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 3-40.

Demirel, Fatmagül, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Yaşanan Sorunların Hapishanelere Yansıması (1876-1909)", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, (Der. Noemi Levy - Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s. 190-199.

Demiryürek, Halim, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, (Ed. Refik Arıkan - Tufan Turan), Babıali Kültür Yay., İstanbul 2019.

Düstûr, 1. Tertib, C. 1, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289.

Erim, Neşe, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 4, (1984), s. 79-88.

Güneş, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Kırşehir Hapishanesi (1873-1919)”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 14, (Aralık 2017), s. 64-84.

İnalçık, Halil, “Osmanlı Metrolojisine Giriş”, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 73, Ağustos 1991, s. 21-50.

Öztop, Fatih, *II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014.

Öztürk, Sevcan, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2014.

Şen, Hasan, “Osmanlı’da Hapishane Mefhumu”, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, (Der. Noemi Levy - Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, s. 200-211

Tekdal, Danyal, “Osmanlı Son Döneminde Bir Sancak Hapishanesinden Yansımalar: Birçok Yönüyle Malatya Merkez Hapishanesi”, *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, (2022), s. 115-151.

Tekin, Saadet, “Dr. Poliç Bey’in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış”, *OTAM*, S. 24, (2008), s. 205-222.

Tekin, Saadet ve Özkes, Sevilay, “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 16, (2008), s. 187-201.

Yıldız, Gültekin, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.

EKLER

EK 1: Manisa hapishanesi için hazırlanmış olan 15 Ocak 1914 tarihli sual varakası
(BOA, DH.MB. HPS.M, 10-6, lef 13)

١٤

ممالك عثمانیه ده موجود حبسخانهل ایچون داخلیه نظارتیه وریله جک معلوماته داترسوال ورقة سیدر .

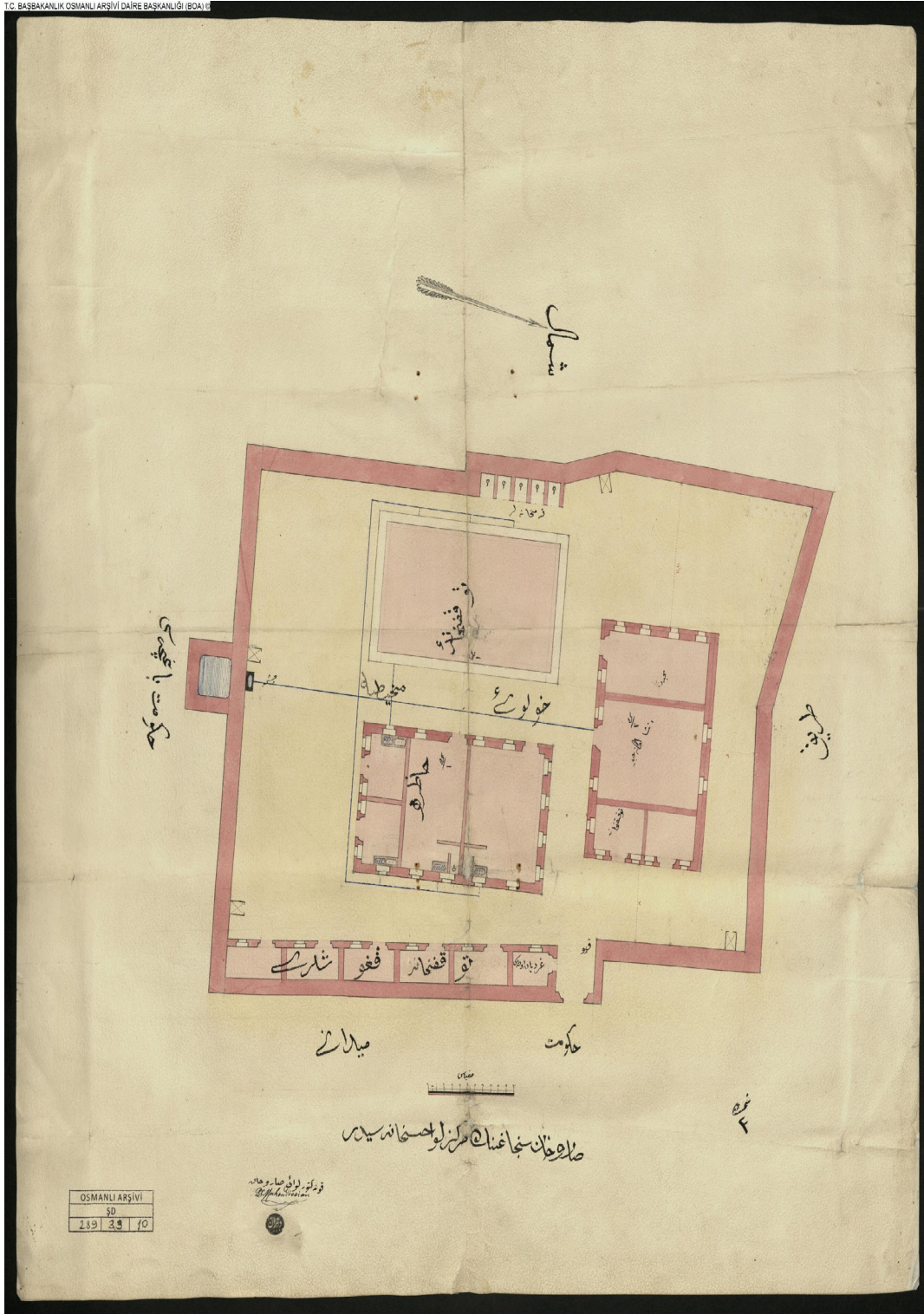
ولایتک اسمی	قضااتک اسمی	مقیاس
ولایتک اسمی	حبسخانه تک خصوصیه براسمی وازه آنک اسمی	فحصیه اسمی بوقدر
نسایه مخصوص حبسخانه وارمیدر .	وارد	
حکومتک مالیدر استیجارآمی استعمال اولتیور	حکومتک مالیدر	
٣٢٩ سنهسی کانوز اولتک برنجی کونی موجود محبوسین عددی	ارکک ٧٩٦	قادین ١٥
حبسخانه تک مبنی بولندی اراضیتک محتاجه درجه اهرتی حکومت قونای داخلنده وایخارجنده و حکومت دائرهمی مشتملانندن اولوب اولندی	حبسخانه تک مبنی بولندی اراضیه ذراعی [بالمساحه مکن اولندی حاده تخمیناً]	حبسخانه تک مبنی بولندی اراضیتک بهر ذراعتک قیمت
	١٥٥٥ ٤٠٠ ١٤٥٥	١٤٥٥
حبسخانه تک احوال عمومیه سنه دائر تعریفات : یکیدن باطلق اقتضای ادرسی تعمیریه مطلوبه موافق رحاله افزای تمکنیدر تعمیرات درجهسی و مطالعه مخصوصه	بهر ذراعی فی سیری ایلد تخمیناً ایاکیر وشد	بهر ذراعی فی سیری ایلد تخمیناً ایاکیر وشد
	١٤٥٥	١٤٥٥

١٤٥٥

OSMANLI ARŞIVI
DH.MB.HPS.M
10 6 1-13

هلال مطبوعی

EK 2: Manisa hapishanesinin tamiri ve genişletilmesi kapsamında 1881 yılında hazırlanan plan (BOA, ŞD., 289-39, lef 10)

(Tablolar içerisinde kullanılan dipnotlar)

1 BOA, DH.MB. HPS.M., 16-50, lef 5.

2 BOA, DH.MB. HPS., 85-52, lef 1-4.